

המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
The Jewish People Policy Institute (Established by the Jewish Agency for Israel) Ltd. (CC)

הערכה שנתית 2020

תמצית מיוחדת לממשלת ישראל

ראש פרויקט

שמואל רוזנר

משתתפים:

אבינועם בר-יוסף, אבי גיל, ענבל הקמן, מיכאל הרצוג,
שלום סולזמן ואלד, דב מימון, נח סלפקוב, סטיבן פופר, גיתית לוי-פז, שלמה פישר,
דן פפרמן, עוזי רבהון, ג'ון רסקיי, אדר שיבר

עורכים:

רמי טל

בארי גלטמן

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
ירושלים תש"פ/2020

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jpipi.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ"המכון למדיניות העם היהודי".

עיצוב ההערכה השנתית: לוטה עיצובים

תוכן העניינים

5	פתח דבר מאת אבינועם בר-יוסף
7	הקדמה מאת דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט
11	המלצות מדיניות לממשלת ישראל
15	חמישה מימדים להערכה משולבת של מצב העם היהודי
17	משאבים חומריים
21	גיאופוליטיקה
25	קשרים בין קהילות
29	דמוגרפיה
31	זהות והזדהות
35	העם היהודי בעת משבר עולמי: השלכות, דילמות והמלצות
36	זירות השפעה עיקריות על העם היהודי
37	דילמות למקבלי החלטות בישראל ובתפוצות בתקופת האי ודאות
37	מדיניות חוץ ובטחון
40	סדר עדיפויות כלכלי
41	ישראל-תפוצות
43	יחסי יהודים לא יהודים
45	החרדים במבחן המגפה
47	יהדות פיסיית מול דיגיטלית

- המשך תכנית הגרעין האיראנית והתעצמותם של ארגוני הטרור שבחסותה;
- הקיטוב הפוליטי חסר התקדים בארה"ב שמשפיע על יחסם של היהודים, בעיקר הצעירים שבהם, לישראל;
- מגמת עליה בתופעות אנטישמיות, המאיימות על הקהילות יהודיות ברחבי תבל ומתוספות לנזקי הקורונה. החיבור הזה, מגפה ואנטישמיות, עשוי להגביר את קצב העלייה לישראל בעיקר של ציבורים מחויבים לאורח חיים יהודי, ועלול לגרום להתרחקותם של אחרים.

ההערכה השנתית דנה במצב ובדינמיקה המסתמנת בעם היהודי בשנת 2020, בדגש על השלכות המגפה ומתמודדת גם עם הסוגיות האחרות שבמוקד. היא מציגה תמונת מצב, דילמות מרכזיות, ניתוח מקצועי, ומגישה המלצות מדיניות אופרטיביות למקבלי החלטות. הערכת המכון מוגשת לממשלה בכל שנה, בעקבות החלטה שהתקבלה בשנת 2004 על ידי ראש הממשלה המנוח אריאל שרון. אני מבקש להודות לשמואל רוזנר על ניהול הפרויקט בשנים האחרונות, ובהזדמנות זו לכל קודמיו, מאז פרסום המהדורה הראשונה בהובלתם של תא"ל (מיל) עמוס גלבוץ ופרופ' סרג'יו דלה פרגולה.

הצגת תקציר ההערכה השנתית לשנת 2020 של המכון למדיניות העם היהודי לממשלה, מונחת השנה בעיתוי מיוחד של התמודדות עולמית עם נגיף הקורונה. המגפה, שגרמה עד עתה למותם של מאות אלפים ברחבי תבל, גררה משבר כלכלי, ומבשרת אפשרות לשינוי יסודי בסדר העולמי. הנגיף היה זרז להקמת ממשלת האחדות החדשה בישראל. כעת הוא מאתגר אותה מחדש, עם עלייה גוברת בהדבקות, עקב התרת צעדי הסגר החמורים שננקטו עם פרוץ המגפה, במאמץ להחזיר בהדרגה את המשק לפעילות נורמלית.

לכאורה, האיום הזה היה אמור להסיט את תשומת הלב מאתגרים אחרים שאתם מתמודדים העם היהודי ומדינת ישראל. ואולם התפתחויות הרות גורל נוספות מאלצות את הממשלה לקבל הכרעות חשובות, על אף הרכבה הפריטטי המכביד:

- החלת הריבונות על חלקים משטחי יהודה ושומרון על פי תכנית טרמפ שמציבה, מעבר לסוגיות הביטחוניות והבינלאומיות, דילמה, כמעט בלתי אפשרית, בין ההזדמנות ההיסטורית למימוש זכות אבות על שטחי מולדת, ובין הסכנה להפיכתה של ישראל למדינה דו-לאומית תוך אובדן זהותה היהודית;

מאז שנת 2004 מיועדת ההערכה השנתית -- שהיא פרויקט הדגל של המכון למדיניות העם היהודי -- לשמש כארגו כלים מקצועי למקבלי החלטות בארץ ובעולם בחמישה תחומים מרכזיים: השפעת ההתפתחויות הגיאופוליטיות על העם היהודי; זהות והזדהות; קשרים בין קהילתיים; דמוגרפיה; ומשאבי השפעה כלכליים ואחרים שעומדים לרשות העם היהודי. פתח דבר זה נועד להציג לשרים החדשים את ארגו הכלים שמעמיד המכון לרשותה של ממשלה החדשה. הוא גם הזדמנות אישית להיפרד מהמכון עם פרישתי הקרובה במלאות 18 שנה להקמתו. המכון למדיניות העם היהודי הוקם כדי למלא חלל בשדה תכנון המדיניות של העם היהודי במבט גלובלי, מתוך מחויבות עמוקה לקהילות יהודיות בעולם כולו והכרה שמדינת ישראל היא מדינת הגרעין של העם היהודי המחויבת להמשך קיומו ושגשוגו. לא קל להשיא עצות. לא לכל אוזן, ובטח שלא לאוזניים יהודיות. לכך נדרש המכון לגייס את מיטב המוחות בתחום התכנון והחשיבה האסטרטגית בעם היהודי ובמקביל לייצג את כל קשת הדעות, משמאל לימין ומחרדים לחילוניים גמורים.

אני גאה בכך שהצלחנו לגבש שפה מקצועית משותפת, שאינה מתעלמת מהמחלוקות, חותרת להבנות ויודעת להציג את דילמות המדיניות במלוא עוזן. מאמץ זה לא היה יכול לשאת פרי ללא התגייסותם, ברובד המנהיגותי של המכון, של אישים בולטים בתחום המדיניות, ובראשם השגריר דניס רוס, השגריר סטוארט אייזנשטאט, אליזט אברמס, נשיאת בית המשפט העליון בדימוס מרים נאור, שר המשפטים לשעבר של קנדה פרופ' ארווין קוטלר, השגריר סלי מרידור, שהיה גם יושב ראש הסוכנות היהודית, סטיב הופמן, שעמד בראש ארגון הפדרציות בצפון אמריקה, ג'ון רסקיי ואריק גולדשטין - מראשי הפדרציה של ניו יורק, ורבים אחרים. תודה והערכה רבה לפרופ' יחזקאל דרוך, שסייע רבות במיצוב ובקרת האיכות של ניירות המדיניות שהופקו בראשית הדרך. הצלחת המכון נובעת בראש ובראשונה מאיכות העמיתים, מקצועיותם ומסירותם. אני רוצה להודות לכולם מקרב לב על שיתוף הפעולה ולאחל למכון שימשיך להתקדם ולפרוח. למנהיגות היהודית בישראל ובעולם אאחל, שתקבל החלטות נכונות, בסיוע התוצרים האיכותיים של המכון למדיניות העם היהודי, ותנווט את דרכה-דרכינו למחוזות של שלום ובטחון.

אבינועם בר-יוסף
נשיא ומנכ"ל מייסד

הקדמה מאת דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט

מן העולם שקדם לו. הדו"ח מזהה רבים מן הנעלמים בהשפעת הנגיף על העתיד, החל מהתפתחויות בזירה הבינלאומית וכלה בדילמות שניצבות בפני העולם היהודי. הנגיף איננו מתחשב בגבולות, ואיש אינו יכול לחוש בטוח מפניו עד אשר יימצא חיסון יעיל כנגדו. לכן, מחד הוא מעורר אפשרויות לשיתוף פעולה בינלאומי ולחיוזק מוסדות בינלאומיים, ומאידך, עלול להזין תנועות פופוליסטיות ולאומניות שיקימו חומות המגבילות סחר, הגירה ונסיעות. מנהיגים דוגמת ראש ממשלת הונגריה, אורבן, כבר השתמשו במגיפה לשחיקה של ערכים דמוקרטיים.

מה מכל אלה יתמש בפועל מוקדם לומר. אולם ההיסטוריה מלמדת כי כאשר הדחף הפופוליסטי, הקיצוני, הלאומני, נוטה להשתלט, נלווית אליו דחייה של "האחר" - ויהודים, מאז ומתמיד, היו "האחר" הקלאסי. הגלובליזציה, המיטיבה מאוד עם ישראל, כיצואנית בולטת של תוצרי היי-טק, ספגה השנה מהלומה ישירה. בתגובה למגיפה מעדיפות ממשלות עמדה פרוטקציוניסטית ולאומית כדי להבטיח מלאי של משאבים רפואיים שניתן לייצרם בבית, על פני

ההערכה השנתית של המכון למדיניות העם היהודי מספקת, אחת לשנה, מבט על מצבם של מדינת ישראל ושל העולם היהודי. גיאופוליטיקה, קשרים קהילתיים, דמוגרפיה, זהות והזדהות, ומשאבים - אלה הם המדדים המשמשים להשוואה בין כל שנה לבין קודמתה, ולתחזית ביחס למה שעשוי להתרחש בעתיד. גישה זו מספקת אמצעי אנליטי טוב בכדי להעריך האם ישראל והקהילות היהודיות נמצאות בתהליך של שגשוג, שקיעה, או שהן במצב סטטי, פחות או יותר - וכיצד ניתן להשפיע על כיוון ההתפתחות שלהן.

הדו"ח הנוכחי מציג תמונה ברורה ביחס למציאות בשנת 2019, אולם בשל השפעת משבר נגיף הקורונה, אפוף באי-וודאות ביחס למתהווה ב-2020. למגיפה זו, שהיא אירוע בקנה-מידה היסטורי, יהיו השפעות מרחיקות לכת, שעדיין אינן ברורות. השינויים עשויים לחול על האופן שבו אנו עובדים, מקיימים תקשורת, נוסעים ממקום למקום, מקיימים פולחן דתי ותומכים במוסדות יהודיים וקהילתיים. בנוסף, השקפתנו על תפקידן של ממשלות ועל הגלובליזציה עשויה להשתנות. לאחר שהמגפה תיסוג, "הנורמלי החדש" יהיה שונה

שותפות עם מדינות אחרות. שפל כלכלי חמור, שכמעט אין ספק שיכה במדינות רבות בשנה הקרובה, לא רק עלול לעודד תגובה פופוליסטית, אלא גם לחזק מגמה של אנטישמיות גוברת. השיעור הגבוה של יהודים באירופה שכבר עתה חשים צורך להסתיר את זהותם היהודית משגר מסר מצמרר על מצב האנטישמיות, עוד בטרם מורגשת השפעתו המלאה של הנגיף בתחום הכלכלי.

בתחום הגיאופוליטי, אין ספק שישראל תושפע מן התחרות בין סין לבין ארה"ב, שיש כבר מי שמכנים אותה "מלחמה קרה". ישראל מוצאת את עצמה בין הפטיש לבין הסדן ותחת לחצים ממשיים מצד ממשל טראמפ בנוגע להשקעות סיניות בתשתית הישראלית - נמלים, רכבות ותשתית תקשורת - ולסחר במגזר ההיי-טק. החששות מפני ההשפעה הסינית משותפים לשתי המפלגות בארה"ב. ישראל כנראה תיאלץ לשלם מחיר לא מבוטל ביחסיה עם סין, ולכן יש לה צורך חיוני להגיע להבנות עם ארה"ב. אין זה ברור האם ועד כמה שינוי בממשל האמריקני ישנה את השקפתה של ארה"ב בנוגע ליחסיה של ישראל עם סין, במיוחד בכל הקשור לפיתוח טכנולוגיה.

מנהיגותה הגלובלית של ארה"ב, שישראל תלויה בה, כבר נשחקה עקב מדיניות החוץ של "אמריקה תחילה", שאותה נוקט ממשל טראמפ. מנהיגות זו בלטה בהיעדרה בתקופת המגיפה. שלא כנשיאים אחרים, רפובליקנים ודמוקרטים, שסייעו להוביל את מדינות ה-G20 במשבר הפיננסי בשנים 2008-9 ובתקופות אחרות, ודאגו להסדרת תמיכה בארגון הבריאות העולמי, בבנק העולמי ובקרן המטבע הבינלאומית, הממשל הנוכחי לא נהג כך. ממשל טראמפ השעה את התשלומים לארגון הבריאות העולמי וסירב להיענות לבקשת קרן המטבע למימון נוסף כדי לסייע למדינות מתפתחות, שהתשתית הרפואית והבריאותית שלהן חלשה מכדי להתמודד עם משבר הקורונה. ישראל השקיעה עמל רב בבניית מערכות יחסים עם רבות

ממדינות האלה, ויש לה כעת הזדמנות להעניק להן סיוע רפואי, שיענה על חלק מהצרכים הדחופים ביותר של תושביהן, וכמובן יחזק עד מאוד את מעמדה של ישראל אצלן.

המגיפה לא הביאה לשינוי בעמדה התוקפנית של איראן באזור. היא לא האטה את פעילותה בסוריה ובעיראק, וגם לא בלמה את פרויקט ההנחיה המדויקת שנועד לאיים על ישראל בטילים מדויקים. כאשר לחיזבאללה לבדו יש יותר מ-130 אלף טילים, שכרגע אינם מצוידיים במערכת הנחיה מדויקת, פרויקט זה הוא איום אסטרטגי. חרף הסבל הכלכלי החמור כתוצאה מהסנקציות, והמכות הקשות שהנחיתה המגפה על איראן, גוברת ההשפעה והעוצמה של משמרות המהפכה על חשבון גורמים יותר פרגמטיים, כמו הממשלה ואפילו כוהני הדת. הרחבת הסמכויות של משמרות המהפכה משקפת את המיליטריזציה הגוברת של איראן, ולמרות מפלות וקשיים - כמו חיסולו של קאסם סולימאני והפלתו בטעות של מטוס נוסעים אוקראיני - משמרות המהפכה ממשיכות להחזיק בעמדה לעומתית כלפי העולם החיצון, בין השאר בכדי להסיט את תשומת הלב מהכישלונות מבית, וכדי להצדיק את הקשחת אמצעי הפיקוח הפנימיים. מכל הסיבות הללו אפשר להניח שהחשיבות שמשמרות המהפכה מייחסות לנוכחות בסוריה תגבר, ואיתה גם נחישותן לפעול במדינה זו.

נושא אחר, שיש לו השלכות רבות גם בזירה הגיאופוליטית וגם על יחסי ישראל-תפוצות, הוא סיפוח השטחים שעליהם מדובר בתוכנית השלום של טראמפ. הדיון הציבורי בישראל בנוגע לסיפוח חד-צדדי מושפע באופן מהותי מעמדות אידיאולוגיות. נכון לעכשיו, כוונות הסיפוח נהנות מתמיכה משמעותית בכנסת. לכן ראוי ששני הצדדים, תומכים ומתנגדים כאחד, יערכו ניתוח מעמיק של עלות-תועלת לפני קבלת החלטה מחייבת. מחד, פותח ממשל טראמפ בפני ישראל חלון הזדמנויות ייחודי לסמן את גבולותיה

בהתאם לצרכיה האסטרטגיים. מאידך, מהלך של סיפוח מעורר התנגדות בינלאומית משמעותית, מצית מחלוקת פנימית בעם היהודי ומהווה איום אפשרי על עתידה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. איש אינו יכול לנבא בוודאות מה תהיה התגובה של הירדנים, או של מנהיגים סוניים אחרים לסיפוח, אך עבדאללה, מלך ירדן, מאותת שיהיה מוכרח להגיב. גם הפלשתינים מביעים התנגדות נחרצת לצעדי הסיפוח, והסכנה להתמוטטות הרשות הפלשתינית כתוצאה של צעד כזה היא לפחות אפשרות שיש לקחת בחשבון. אף שקשה בעת הזאת לנבא בוודאות את ההשפעות של סיפוח במזרח התיכון, קל יחסית לחזות את התוצאות בזירה הבינלאומית ובקרב יהדות התפוצות: ללא ספק, סיפוח יגביר את הניכור מישראל במערב אירופה ובקהילות היהודיות שם ובאמריקה. בארה"ב יתרחב הפילוג בין הקהילות היהודיות האורתודוקסיות, שבאופן כללי צפויות לתמוך בסיפוח, לבין הקהילות הלא-אורתודוקסיות, שבאופן כללי יתנגדו לו. צעדים חד צדדיים יעמיקו בוודאות את המחלוקת סביב התמיכה בישראל בין הרפובליקנים לבין דמוקרטים ועבודתם של מי שנאבקים ב-BDS תהיה קשה ומסובכת יותר במידה משמעותית. הסיפוח עלול להפוך "זכייה בפיס" עבור מי ששואפים לבודד את ישראל ולהשחיר את תדמיתה. גם בנוגע לזהות יהודית, ההערכה מצביעה על תמונה מעורבת. הקהילות בבתי כנסת נמצאת בירידה, אולם נגיף הקורונה הביא להרחבה משמעותית בלמידה

מקוונת של נושאים יהודיים ובתוכניות יהודיות מקוונות אחרות. בתי כנסת רפורמיים וקונסרבטיביים עושים את השבת ומקיימים תפילות אונליין, וזוכים להיענות במספרים גדולים. נכון שחלק מתופעה זו קשור לִסְגָר, ולכך שאנשים מחפשים לעצמם עיסוקים. אולם מי שמצטרפים לתפילות המקוונות עשויים לגלות כי הן מספקות מענה לצרכיהם הרוחניים, ואולי יגלו נטייה להצטרף אליהן גם בעתיד. כך שבהקשר זה מוקדם עדיין לדעת, אך גם מוקדם עדיין מלהוציא מכלל אפשרות תוצאות חיוביות מן המשבר. עם זאת, יש מקום לדאגה מן המגמות המתמשכות של הזדהות יהודית בתפוצות, כפי שהן מתבטאות בבתי כנסת ובמוסדות קהילתיים אחרים, שיעורי ילודה נמוכים, ושיעורים גבוהים של נישואים ללא יהודים בהיעדר גיור של בן/בת הזוג שהוא בן דת אחרת.

באשר למשאבים ולפילנתרופיה, הקהילות היהודיות ייפגעו כמו כל הנוקמים לתרומות. ההערכה השנתית ל-2020 מצביעה גם על האפשרות שיתכן כי מגמות הנתינה ישתנו.

כשכל כך מעט ידוע, חשוב מאוד לזהות את הנושאים העיקריים שעל סדר היום, להבליט את השאלות שיש לשאול, להעריך תרחישים שונים ולנסות לקבוע מה צריך לעמוד בראש סדר העדיפות לטיפול בטווח הקרוב והבינוני. הדו"ח של המכון למדיניות העם היהודי עושה את כל זה, ומספק דבר מה נוסף: פרספקטיבה. בעת הזאת, המיוחדת כל כך בהיסטוריה שלנו, לפרספקטיבה יש חשיבות יתרה.

סטוארט אייזנשטאט ודניס רוט

המלצות מדיניות לממשלת ישראל

ריבונות

ומועמדה לנשיאות, ג'ו ביידן. במקביל ליתרונות הפוטנציאליים שבניצול חלון ההזדמנות יש להתייחס להשלכות ביטחוניות, כלכליות ואזוריות, שיוסיפו לעומס המשימות הנדרשות לשיקום הכלכלה והחברה מפגעי הקורונה. החלת ריבונות עלולה גם לגרום להתרחקות נוספת מישראל של קהלים יהודים פרוגרסיביים, ולשחוק את משולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב. על אלה יש להוסיף את הסכנה ארוכת הטווח של גלישה למציאות דו-לאומית שתאיים על אופייה היהודי של ישראל.

המחלוקת בציבור הישראלי בנוגע למהלך של החלת ריבונות חד-צדדית על חלק משטחי יהודה ושומרון אינה מנותקת מתפיסות אידיאולוגיות, אלא שגם תומכי המהלך וגם מתנגדיו חייבים בעת משברית זו לערוך ניתוח קפדני של עלות-תועלת. מחד - ניצול חלון הזדמנות של כהונת נשיא אמריקני אוהד במיוחד, וסימון (לפחות חלקי) של הגבול בהתאם לאינטרסים ולתפיסה האסטרטגית והביטחונית של ממשלת ישראל. מאידך - התנגדות והיעדר לגיטימיות למהלך מצד גורמים משמעותיים בזירה הבינ"ל, ובכללם המפלגה הדמוקרטית בארה"ב

ישראל-סין

החיונית עם ארה"ב, שאין לה תחליף. לשם כך, מומלץ לממשלה לייסד מוקד ידע חזק בנושא סין במשרד ראש הממשלה, שינסח אסטרטגיה ארוכת טווח בנושא יחסי ישראל-סין; לחזק משמעותית את מנגנון הפיקוח על השקעות זרות בישראל; להעמיק את הדיאלוג עם ארה"ב בעניין גבולות קשרי ישראל-סין; לכוון דיאלוג אסטרטגי עם ממשלת סין שידון הן בשת"פ כלכלי והן במחלוקות גיאופוליטיות.

המתיחות בין ארה"ב לבין סין צפויה להימשך זמן רב, ואפשר שאף תחריף בעקבות משבר הקורונה. מתיחות זו מאיימת על אינטרסים חשובים של ישראל הנוגעים לביטחון לאומי. לישראל אינטרס חיוני בהרחבת מרחב התמרון שלה ביחסים עם שתי המעצמות, באופן שיאפשר לה לפתח את יחסיה הכלכליים עם המעצמה הסינית העולה, אך זאת, תוך הקפדה יתרה שלא לכרסם ביסודות הברית האסטרטגית

עלייה

יוביל לעידוד של עליית צעירים בעלי מקצועות נדרשים, ובאופן כללי יכוון לעלייה של מועמדים בעלי זיקה לישראל ויכולת תרומה משמעותית לכלכלתה ולחיזוקה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

במקביל, לישראל נוצרה הזדמנות לפעול גם לחזרתם של ישראלים המתגוררים בחו"ל, בעיקר במדינות כמו ארה"ב ואנגליה. יש לפעול בכדי להבטיח לישראלים אלה מסלולי חזרה והסתגלות מחודשת, כלכלית וחברתית.

משברים כלכליים הם מנוע עיקרי לעידוד הגירה, ולאור הצלחתה היחסית של ישראל בהתמודדות עם משבר הקורונה, נפתחה הזדמנות לעידוד עלייה לישראל. בנוסף להיבט הכלכלי, ישראל מאפשרת קיום של חיים יהודיים גם בתנאים שבהם התכנסות במוסדות המסורתיים של יהודים אינה אפשרית, ומספקת ליהודים מרחב מוגן יחסית מהתנכלויות של גורמים רדיקליים שמנצלים את אוירת המשבר להסתה. בנסיבות שנוצרו עם המשבר יש מקום לעודד עלייה על פי צרכי המשק והחברה בישראל. תיעדוף ראוי

אנטישמיות

כן מוטב שתפעל בתיאום עם יהודים אלה ככל שניתן. במקרים של סכנה משמעותית ליהודים אין להירתע מפגיעה באינטרס הישראלי הישיר כדי לשמור בטחון קהילות בתפוצות. השלישי - פעילות סמויה וגלויה לשמירה על קהילות יהודיות בהפעלת הזרועות השונות שיש למדינה בתחומים כמו מודיעין, חקירות, אבטחה וכדומה. על מדינת ישראל להשקיע במסגרת מרכזית שתתכלל את כל היבטי הטיפול בנושא האנטישמיות.

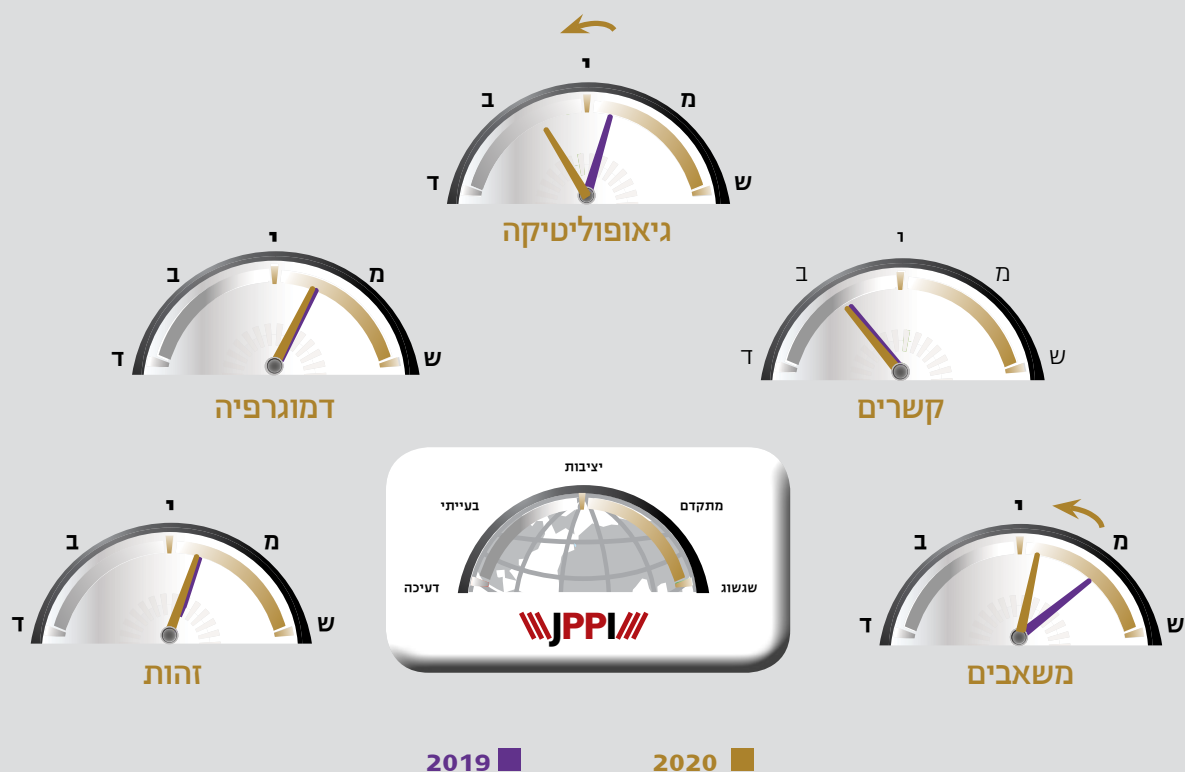
על ישראל והקהילות היהודיות להיערך לתקופה של עלייה משמעותית בתופעות האנטישמיות. היערכות זו צריכה לכלול מגוון של כלים, ותפקידה של ישראל כולל שלושה סעיפים עיקריים. הראשון - שיפור היכולת לקלוט יהודים ולשמש להם כמקלט במקרה שייאלצו, או ירצו, לעזוב את המדינות שהם מתגוררים בהם. השני - שיתוף פעולה עם קהילות היהודים בתפוצות והארגונים המייצגים את האינטרסים שלהם. ישראל צריכה לקחת בחשבון שליהודים בתפוצות יש הבנה טובה יותר של סביבתם ושל הכלים העומדים לרשותם, ועל

המלצות רלוונטיות נוספות משנים קודמות

- יש לעודד את יהודי התפוצות לפעול ביבשת אסיה בתחומי התרבות, האמנות, האקדמיה והפעילות האינטלקטואלית, במגמה ליצור "עוצמה רכה" ביבשת זו שחשיבותה וכוחה הולכים ועולים.
 - בעיצומה של מערכת בחירות לנשיאות ארה"ב, על ישראל להיזהר ממראית עין של תמיכה במועמד זה או אחר. עליה לשמור על יחסיה הטובים עם ממשל הנשיא דונלד טראמפ, מבלי לאותת שיחסים אלה הם עדות לאימוץ מלוא סולם הערכים של הנשיא. צעד זה נדרש לנוכח החרפת הקיטוב הפוליטי בארה"ב, המעיב על האהדה הדו-מפלגתית לישראל, שעל שמירתה יש להקפיד. במקביל, על ישראל לטפח דיאלוג מתמשך עם יהודים בארה"ב ובכללם גם אלה המביעים ביקורת על מדיניות ממשלת ישראל, כדי לשמור על חוסנו של משולש היחסים ישראל-ווינגטון-יהדות ארה"ב.
- יש להמשיך את המדיניות הפרגמטית כלפי השתלבות החרדים בחברה הישראלית הכללית, ולאפשר לאותם חרדים המעוניינים בכך השתלבות תוך שמירה על זהותם הייחודית במסגרת הגיוס לצה"ל, השירות הלאומי ושוק העבודה. יש לעודד את הקהילה האורתודוקסית והקהילה החרדית, במיוחד בארה"ב, ליטול תפקיד פעיל בחיי הקהילות היהודיות ובקרב החברה האמריקנית הכללית ולהתגייס לשירות הציבורי ולעשייה הפוליטית ברמה הארצית.

חמישה מימדים להערכה משולבת של מצב העם היהודי

אפיון המנועים העיקריים של המכון למדיניות העם היהודי המשפיעים על העם היהודי בשנים 2019-2020

עם הגשת דו"ח זה המערכת הגלובלית כולה, ובתוכה העם היהודי על שלוחותיו בישראל ובתפוצות, שרויים בתקופה של אי ודאות, שטומנת בחובה סיכונים רבים, וגם הזדמנות לחולל רפורמות ושינויים.

המשבר הבריאותי, הכלכלי והשלטוני שפוקד את כלל העולם בשל משבר וירוס הקורונה הוא האירוע הדומיננטי של השנה והשפעתו על העם היהודי ניכרת בתחומים רבים. ביניהם, טלטלה בשדה הכלכלי, שיש לה השפעה על חלוקת המשאבים של העם היהודי; שינוי פניה של הפעילות בקהילות היהודיות ובישראל, תוך מעבר מפעילות במרחב המוחשי לפעילות במרחב הדיגיטלי; התגברות מסוימת של גילויים אנטישמיים, תוך שימוש במצוקות החברתיות הנובעות מהמגפה לניגוח והפצת שנאה נגד יהודים; בקהילות יהודיות רבות בעולם (וגם בישראל) ניכר הקושי של קבוצות חרדיות להסתגל לריחוק החברתי הנדרש בשעת המשבר, מה שהביא לשיעור נפגעים גבוה יחסית.

השפעת המשבר על סדר היום הגיאופוליטי ניכרת בהסטה של מוקדי תשומת הלב לזירות חדשות ודחופות. למגפת הקורונה עשויה להיות השפעה גם על הזירה הפוליטית הפנימית במדינות רבות וכן על מאזן העוצמה

הגלובלי, כאשר מדינות שיטפלו בה היטב ויתאוששו מהמשבר במהירות יתחזקו, לעומת מדינות אחרות שעשויות להיחלש בגלל התמודדות לקויה עם המשבר ותוצאותיו. בעת כתיבת הדברים, נראה כי ישראל - ביתה של הקהילה היהודית הגדולה - מתמודדת עם המשבר בהצלחה סבירה, יחסית למדינה שבה מספר היהודים המקביל בגודלו (ארה"ב). עם זאת, השלכותיו על עתידה הכלכלי אינן ברורות. במעגל ההשפעה של משבר על הזירה הגלובלית לטווחים ארוכים יותר יש לקחת בחשבון אפשרות שהמשבר יחזק מגמות של לאומיות והסתגרות, ויפגע בתהליכים של גלובליזציה ושתוף פעולה בינלאומי. לצד המשבר יש לציין כי ישראל עברה שנה של טלטלה פוליטית, שכללה שלוש מערכות בחירות ואת הקמתה של ממשלת אחדות. במקביל לסיימה של טלטלה זו, נכנסת הקהילה היהודית-אמריקאית הגדולה לתקופה של מתח פוליטי, לקראת הבחירות הקרובות לנשיאות ארה"ב (נובמבר 2020), ועל רקע קיטוב חברתי ואידיאולוגי מתרחב המשפיע על כל זירות העשייה. התפתחויות אלה, לצד התמורות הנגזרות ממשבר הקורונה, יקבעו בחודשים הקרובים את כיוון ועוצמת המגמות המשפיעות על העם היהודי, בין אם בזירה הפנים יהודית (כולל יחסי ישראל-תפוצות), ובין אם ביחסי היהודים עם שאר העולם.

משאבים חומריים

משאבים חומריים

2019 ■

2020 ■

שהמיט נגיף הקורונה לא תתבטא בהכרח בשיבה למצב "נורמלי". ובמילים אחרות: לאחר סופת הוריקן או מבול ניתן להניח במידה רבה של ביטחון כי ישנה הבנה משותפת בנוגע ליעדי ההתאוששות. אולם מצב של סגר כמעט גלובלי משמעו שהנוף הכלכלי השתנה, מבלי שאיש ידע לבטח מה יהיה העתיד ה"נורמלי".

העולם, והעם היהודי, ניצבים אפוא בפני בעיה מורכבת. לא זו בלבד שקשה לבחור בין אסטרטגיות שיקום אלטרנטיביות, בעיצומו של אירוע שעדיין איננו תופסים את מלוא משמעותו, אלא שיש לעשות זאת כאשר גם המטרה עצמה - התאוששות - נמצאת בתנועה. למעשה, מקבלי ההחלטות עומדים מול שאלה נורמטיבית: האם השאיפה היא לשקם את היסודות

מגפת הקורונה ותוצאותיה ישפיעו בעתיד הנראה לעין על כלכלתו ורווחתו החומרית של העם היהודי. בעת כתיבת נייר זה, הערכת המכון למדיניות העם היהודי היא כי השפעה צפויה זו מחייבת **הסטה של השעון שמאלה, בכיוון שלילי**, בהתחשב בתמורות הכלכליות שתתחוללנה בעולם בשנים הקרובות.

הסגרים הנרחבים שהוטלו ברוב מדינות העולם לאחר שפרצה המגפה השפיעו על כלכלתן החל ממאוס 2020, והניעו זרם של הצעות כיצד להיאבק במשבר. אלה מתגבשות כעת לאסטרטגיות של התאוששות, ומהן נובעת נקודה עקרונית חשובה: בשונה ממה שקורה לאחר הלם קצר וחד, שהוא תוצאה של אסונות טבע שאינם ביולוגיים, ההתאוששות מההרס

הכלכליים כך שישבו למצבם המדויק הקודם, כפי שהיו בדצמבר 2019? אין זו שאלת סרק. ההקפאה הכלכלית האיצה כוחות ומגמות שנידונו גם בהערכות קודמות של המכון למדיניות העם היהודי. בהן: גידול באי-השוויון בארה"ב ובישראל, גם בהכנסה וגם בעושר, נגישות לא-שווה להזדמנויות, תמורות בזירת הפילנתרופיה התומכת הן בחברה האזרחית בישראל והן במוסדות העיקריים של חיזוק הזהות היהודית בארה"ב, ועוד. בין במפורש ובין שלא במפורש, בין באופן אקטיבי ובין פאסיבי, לפעולות שיינקטו במסגרת השיקום מאסון הקורונה יהיה מרכיב נורמטיבי משמעותי ("מה צריך להיות הנורמלי החדש?") שלעיתים קרובות נעדר ממהלכים של שיקום בעקבות אסונות בעלי אופי אחר. יש הבדל בין המשבר הכלכלי שנגרם בשל נגיף הקורונה לבין המיתון הגדול בסוף העשור הקודם, וגם להבדל זה תהיה השפעה על מסלול היציאה מן המשבר. המשבר שהחל בשנת 2008 נבע מכשלים במערכת הפיננסית ועל כן הוביל לתקופה של אובדן חמור באמון במערכת זו. הפגיעה בכלכלה ה"ריאלית" הייתה, חרף חומרתה, לא יותר מ"נזק משני". לעומת זאת, במשבר הקורונה הכלכלה הריאלית היא שנבלמה, במכוון, במאמץ להילחם במגפה. דווקא המנגנונים הפיננסיים, לפחות בשעת כתיבת נייר זה, נראים יציבים והנזילות נשמרת.

תקופות של שינוי מחייבות נגישות להון, נגישות לחזון, ומוטב - לשניהם. אפשר להניח שרוב משקי הבית היהודיים נמצאים בנקודת זינוק טובה להתאושש מהמשבר, ואפילו לרכוש אחזקות חדשות ונכסים עסקיים. זאת, בהתחשב במצבן הסוציו-אקונומי של רוב הקהילות היהודיות לעומת החברה שמסביבן. ליהודים אמצעים כלכליים מעל הממוצע, והם מיוצגים בשיעור גבוה בענפים שישבילו פחות בגלל הצמצום במסחר הקמעונאי. כמובן, בולטותם של יהודים בין מי שיוכלו להתאושש במהרה מהמשבר שלאחר המגיפה עלולה לעורר שאלות בעלות אופי פוליטי או חברתי,

שיחרגו מעבר לזירה הכלכלית. שאלות כאלה עשויות להביא קהילות ופילנתרופים יהודים למסקנה שיש צורך להתמקד בתרומה להתאוששות החברה הכללית מהמשבר, ודווקא לצמצם את ההשקעה במטרות יהודיות. המשבר העמוק הצפוי במדינות השונות בארה"ב, הנדרשות (בין אם מכוח חוק או מכוח מעשי) לאזן את תקציביהם השנתיים, עשוי לפתוח הזדמנויות לפעולה יהודית מאורגנת כזאת. פעולה כזאת תפגע מן הסתם בהשקעה במוסדות יהודיים מסורתיים.

גם בישראל, ההתאוששות הכלכלית מהמגפה עשויה להוביל להעמקה של פערים על רקע סוציו-אקונומי. בהתאם, אם בקהילות בתפוצות החשש הוא מפני התאוששות שתחזק מגמות של אנטישמיות, בישראל החשש הוא מפני התאוששות שתדגיש שסעים הקיימים בחברה הישראלית.

באירופה, מוסדות העם היהודי מקבלים מימון מן המדינה, אך נשענים גם על נדבנות. בארה"ב, התלות בנתינה מצד הקהילה היא כמעט מוחלטת. ישנם תורמים גדולים התומכים בארגונים יהודיים, אולם רבים מבין המוסדות החשובים ביותר להעמקת הזהות היהודית (בתי כנסת, מחנות קיץ, בתי ספר יומיים ותוכניות פעילות לאחר שעות הלימודים) תלויות בעיקר באיסוף של תשלומים ותרומות קטנות. התרומות של פילנתרופים גדולים, האף שהן עלולות להיות מושפעות משפל כלכלי מתמשך, לא בהכרח יפגעו קשה. כאמור, משבר הקורונה לא פגע במגזר הפיננסי באופן דומה לזה של המשבר הכלכלי בעשור הקודם. לכן, יתכן שלתורמים הגדולים יהיה ביטחון מספיק בכדי להמשיך, ואפילו להגדיל את סך תרומותיהם, כדי לאזן את הגירעונות הצפויים בקהילה. לעומתם, חברי הקהילה, שעל תשלומיהם ותרומותיהם הקטנות נסמכת עיקר הפעילות של החיים היהודיים באמריקה, עלולים להגיב באופן שונה. יכולתם להמשיך לתרום לקהילה תושפע ממצבם הכלכלי, מצב התעסוקה ועוד היבטים הנוגעים לבטחון כלכלי. מצד שני, משבר עשוי

לחזק את רגש הסולידריות הקהילתית, ולהביא לפחות את מי שניזוקו רק במידה מעטה מהמשבר (או למי שהמשבר הכלכלי היטיב עימם) לממן חלק מהגירעון. בני דור המילניום, צעירים בגילאי ה-20 וראשית ה-30, עומדים מול האפשרות שהמשבר יתפתח ויהפוך לקו שבר. משבר הקורונה הוא כבר המהלומה הקשה השנייה המשפיעה על שאיפותיהם ועל הכנסותיהם של בני דור זה. המיתון הגדול של העשור הקודם כיווץ את אופק ההזדמנויות של רבים מהם כבר בתחילת הדרך. המשבר הנוכחי עלול לפגוע עוד יותר בתהליך צבירת העושר שלהם לעומת זה של בני הדור הקודם. מכיוון שבני דור זה מפגינים כבר עתה קשר פחות יציב לקהילה היהודית ולישראל, לפגיעה הכלכלית בו עלולה להיות השפעה משמעותית מאוד על עתידם של המוסדות הקהילתיים יהודיים.

בשבועות הראשונים של המגיפה חזו לא מעט משקיפים כי המשבר יהיה נקודת מפנה לגלובליזציה ועתידה. בתחזית זו יש איום פוטנציאלי על ישראל, שנמנית על המדינות שגלובליזציה היטיבה איתן. שינוי מגמה לכיוון של אוטרקיה (משק המספק את צרכי עצמו) יהיה בגדר מהלומה של ממש לקהילה היהודית הגדולה ביותר בעולם.

שני גורמים עשויים לרכך את השפעתו של שינוי כזה על ישראל.

הראשון - בידי ישראל יש יכולת לנקוט בצעדים אקטיביים ולהתמודד עם הסדרה מחדש של מגמות הסחר. מכיוון ששותפותיה לסחר אינן המדינות שעל גבולותיה, ומסיבות נוספות, חלק ניכר מהייצוא הישראלי הוא של מוצרים מתוחכמים, והיא נשענת פחות על סחורות לצריכה המונית. לכן, היא יכולה להשתלב ברשתות אספקה חדשות של סחורות ושירותים שהיא מייצרת. מדינות אמנם עשויות לחתור ליתר עצמאות כלכלית בעקבות המשבר, אך ברמה המעשית ייאלצו רבות מהן להמשיך להסתמך על סחר אזורי כדי להבטיח את שרשרת האספקה.

הגורם השני הפועל לטובת ישראל הוא שההסתברות לשינוי בקנה-מידה גדול במגמות הייצור והסחר נראית כעת קטנה יותר מכפי שנראתה בתחילת המשבר. חלק גדול מן היצוא בעל הערך הרב ביותר של ישראל הוא בשירותים ובמוצרים אחרים החסינים יחסית לטלטלות הכלכלה. אמנם, קרוב לוודאי ששורגשו זעזועים גם בשוק הידע הגלובלי, שישראל הפכה בו לספקית חשובה של ממצאים מדעיים, חדשנות והיי-טק. אולם נראה ששוק זה לא ישתנה באופן דרסטי כתוצאה מהאירועים האחרונים.

הסדר העולמי

משבר הקורונה היכה בעולם המתאפיין ב"אי-סדר". סין ורוסיה אינן מקבלות את הגיונו של סדר עולמי המוכתב על ידי המערב ומתעלם מעוצמתן. הן נוהגות באסרטיביות גוברת וטוענות כי הלגיטימיות שלהן כמעצמות מובילות אינה נופלת מזו של ארה"ב (ששוב אינה נלהבת לשמש כ"שוטר עולמי") ושל האיחוד האירופי (המגלה סימני חולשה מתמשכים). היעדר שיתוף פעולה בין מנהיגי המעצמות המובילות שוחק את האפקטיביות של המוסדות הבינלאומיים ומקשה על הגעה להסכמות בנושאי מחלוקת (משבר האקלים, מלחמת הסחר ארה"ב-סין, מלחמת האנרגיה של רוסיה וערב הסעודית ועוד). מול השחיקה בסדר הליברלי-דמוקרטי שהיה דומיננטי מאז תום מלחמת העולם השנייה, וביתר שאת מאז תום המלחמה הקרה, סין מציעה מודל אלטרנטיבי: פיתוח כלכלי מהיר ועקבי ללא שיטת ממשל דמוקרטית וללא הקפדה על זכויות אדם, כאשר הלגיטימציה לשליט אינה נרכשת בקלפי אלא בתפקוד יעיל ובשמירה על הסדר. שיקום מהיר מפגעי הקורונה יתרום אמנם לאטרקטיביות של "השיטה הסינית", אך לא ברור אם יהיה בכך לפצות על השחיקה במוניטין הסיני על רקע הגילויים הנוגעים לנזק החמור שסין אחראית לו בגלל היעדר שקיפות עם הופעת הנגיף (וכן על רקע טיפולה במרי האזרחי בהונג-קונג). משבר הקורונה חשף בשלביו הראשוניים מציאות עולמית שבה כול מדינה לנפשה, הן בתחום הבריאות והן בהתמודדות עם השבר הכלכלי שנלווה למגפה. המשבר מגביר את אי הוודאות בזירה העולמית ומעלה שאלות שאין עליהן כרגע מענה: כיצד תושפע כלכלת העולם, האם ישתנה מאזן הכוחות הבין-מעצמתי בדגש על זה שבין ארה"ב לסין, האם צפויים זעזועים חברתיים, התמוטטות של משטרים והעמקת התופעה של "מדינות כושלות", מה יהיה עתיד הגלובליזציה ותנועות ההגירה, האם נחזה בהתחזקות הלאומיות ובנטייה גוברת לחסימת גבולות ולהתנהלות אוטרקית, וכיצד יושפע המזרח התיכון מן המשבר.

ארה"ב

עניינה הפוחת של ארה"ב בהנהגת הסדר העולמי אפיין את התנהלותה בשנים שקדמו לפרוץ המשבר. התחזקות מגמה כזו על רקע פגיעתה הקשה של המגפה בארה"ב, עלולה להוביל לשחיקה הדרגתית בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחסת לה, הנשענת במידה רבה על ידידותה וסיועה של המעצמה האמריקנית האדירה. מגמה כזו עלולה גם לכרסם בעוצמתו של משולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ושינגטון-יהדות ארה"ב, ואולי גם לפגוע בסיוע השנתי שארה"ב מעבירה לישראל. ישראל תיאלץ להלך על חבל דק ביחסיה עם סין - שותפת הסחר השנייה בחשיבותה - שנתפסת כיום בארה"ב כיריב המרכזי. לא ברור עד כמה חילופי שלטון בארה"ב, אם יבואו בבחירות בנובמבר 2020, ישנו מגמות אלה. ג'ו ביידן, המועמד הדמוקרטי המוביל, מציג תפיסה מנוגדת לזו של טראמפ בתחום יחסי החוץ. ביידן עומד על חשיבותם של בריתות ומוסדות בינלאומיים, ועל הצורך ביתר סולידריות גלובלית ובחזרתה של ארה"ב לעמדת הנהגה עולמית.

מזה"ת

משבר הקורונה מכה באזור מעורער ובלתי יציב ורווי במלחמות, טרור, גלי פליטים, משברים הומניטריים, כלכלה מדשדשת, שחיתות, אבטלה, ומערכות שלטון כושלות. איראן, טורקיה וערב הסעודית חותרות לדומיננטיות אזורית ומגבשות בריתות האחת כנגד רעותה. על כך אפשר ללמוד ממהלכיו האזוריים של שליט טורקיה ארדואן (בסוריה, בלוב, במזרח הים התיכון); או מהמתחולל בסוריה, שבה חושפת המערכה באידליב התנגשות של אינטרסים מקומיים ואזוריים (אסאד, המורדים, טורקיה, איראן) השלובה באינטרסים מעצמתיים (רוסיה). בשלב הראשון של משבר הקורונה, ניכר שהוא ממתן את רמת האלימות האזורית, אך אין ערבות שכך יהיו פני הדברים גם בהמשך. התשתית

לסכסוכים האזוריים לא השתנתה. למרות שהמגפה פוגעת קשה באיראן, נמשכים מאמציה להשיג יכולת גרעינית צבאית והיא אינה מרפה מחתרנותה האזורית. המאמץ הצבאי הישראלי - גם בימי המשבר - לבלום התבססות איראנית בסוריה ולמנוע העברת נשק אסטרטגי לידי חיזבאללה מגלם סיכון להידרדרות אלימה. נותרת פתוחה השאלה אם פגעי המגפה יובילו להתמתנות במדיניותה האגרסיבית של טהרן או שמא דווקא להחרפה. האיום של איראן והטרור האסלאמי מביאים למפגש אינטרסים של ישראל והמדינות הסוניות ולהעמקה של שיתוף הפעולה הביטחוני ביניהן. לישראל יש הזדמנות לחזק שת"פ זה (קודם כל עם שותפותיה העיקריות, מצרים וירדן) על רקע משבר הקורונה ותחושת שותפות הגורל שהוא עשוי להטמיע בעמי האזור.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני

המגפה, בשלבה הראשון, המריצה שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני (ישראל והרש"פ הקימו חמ"ל משותף למאבק בקורונה למרות שבמקביל, גורמים רשמיים ברש"פ הדהדו תיאוריות קונספירציה שעל פיהן ישראל גורמת בכוונה להידבקות של פלסטינים במחלה). המגפה בלמה גם את סבבי האלימות שיזמו מעת לעת החמאס והג'יהאד האסלאמי, והיא עשויה

לדחוף להפסקת אש ארוכת טווח בעזה (עם זאת, הידרדרות של עזה למשבר הומניטרי עלולה להוביל לחידוש הטרור). החודשים שקדמו לפריצת המגפה היו רצופים בהתפתחויות שמעידות על המצב הרעוע של הרשות הפלסטינית: בעקבות פרסום "תכנית המאה" האמריקאית, שהתקבלה אצל הפלסטינים כמוטה לחלוטין לטובת ישראל, החריף הנתק של הרשות עם ארה"ב. הקיצוץ בסיוע האמריקאי העמיק את המשבר הכלכלי. הפיצול הפנים-פלסטיני נכנס לשנתו השלוש עשרה מבלי שבאופן נראה לו פתרון. ובצד כל אלה, גוברות הבחישות הפנימיות לקראת אפשרות של חילופי הנהגה, לנוכח התחושה כי ראש הרשות, מחמוד עבאס, מתקרב לסיום כהונתו. הפלסטינים חוששים כי ישראל תנצל את תמיכתו של הנשיא טראמפ ואת הסטת תשומת הלב של מדינות העולם למשבר הקורונה, כדי לספח שטחים ביהודה ושומרון. ככל שכוונה זו נראית מעשית יותר, כך גוברים הקולות בזירה האזורית (בדגש על ירדן) והבינ"ל (בדגש על אירופה ועל מועמד הדמוקרטים לנשיאות, ג'ו ביידן) המתנגדים למהלך, כאשר חלקם אף מזהירים מצעדי גמול וענישה. עבאס עצמו הכריז כי על רקע כוונות הסיפוח הרש"פ שוב אינה מחויבת להסכמים עם ישראל (ועם ארה"ב), בכללם הסכמים של שת"פ ביטחוני.

קשרים בין קהילות

6

קשרים בין קהילות

2019 ■

2020 ■

א. הבלימה הפתאומית של מפגשים של קבוצות יהודיות (כולל משפחות, קהילות, ארגונים, שליחים ועוד) בשל משבר הקורונה. בלימה זו השפיעה הן על דרגים של מנהיגים ומקבלי החלטות, אבל עוד יותר מזה על הציבור היהודי הרחב.

ב. משבר בריאותי וכלכלי בקהילות ברחבי העולם, שחלקן נזקקו לסייע חיצוני (איטליה).

ג. קיום בחירות חוזרות בישראל (אפריל וספטמבר 2019, מרץ 2020) שלוו ברטוריקה מגבירת מתח בין קבוצות של יהודים, וכן בוויכוח על יחסי יהודים ולא יהודים בישראל (שיש לו השפעה גם על תדמית ישראל בקרב יהודים בעולם). הקמת ממשלת אחדות בישראל, המכנסת רוב ניכר מנציגי הבוחרים היהודים לקואליציה משותפת.

משבר בריאות עולמי, וזירות פוליטיות משבריות (בישראל) וסוערות (בארה"ב), סיפקו השנה את תפאורת הרקע העיקרית להתנהלות היחסים בין ובתוך קהילות יהודיות. הרעש הניכר של זירות אלה, מחריש במידה רבה כל זירה אחרת. משבר הבריאות מוביל לשינוי ניכר בטקסים יהודיים (ליל סדר, בתי כנסת, מימונה, יום העצמאות), לביטול או דחייה של נסיעות וביקורים (תיירות, תכניות נסיעה לישראל, חילופי סטודנטים) ולמעבר של עיקר הפעילות היהודית, כולל זו המבטאת יחסית בין הקהילות, לזירה הדיגיטלית. בין האירועים המרכזיים שהשפיעו השנה על יחסי הקהילות אפשר למנות את הבאים:

השעון הושאר השנה ללא תזוזה, משום שנדמה שלצד כמה גורמי התרחקות, תחושת החירום הנובעת ממאבק נגד בעיות דרמטיות הנובעות ממשבר הקורונה (שימור קהילה, יצירתיות יהודית, התמודדות עם שיעורי תחלואה גבוהים בקהילות מסוימות, ביטויי אנטישמיות) העבירה את נושאי המחלוקת העיקריים בין יהודים למדרון אחורי, והבליטה את הצורך בשיתוף פעולה ועזרה הדדית. בנוסף, קצב התפתחויות מהיר ורמת אי ודאות גבוהה מקשים על היכולת לזהות בוודאות את כיוון של מגמות ארוכות טווח.

ד. המשך העיסוק בעלייה ברמת האנטישמיות, באירופה וגם בארה"ב, שישנם סימנים שגם היא עלולה לעלות מדרגה בשל משבר הבריאות.

ה. פתיחת שנת בחירות לנשיאות באמריקה, שהנושא היהודי והנושא הישראלי מלוות אותה, בין השאר בשל הבדלי גישות חריפים בין מועמדים ביחס לישראל.

ו. בחירות לקונגרס הציוני העולמי שזכו להשתתפות גבוהה בהרבה מהמקובל בעשורים האחרונים. בחירות אלה משקפות עניין של המעגל הראשון של מנהיגים ופעילים בעם היהודי להשפיע על עיצוב דמותה של ישראל (פערי השקפה הנוגעים לישראל היו נושא מרכזי מאוד במערכת הבחירות לקונגרס). עם זאת צריך לציין שבישראל עוררו בחירות אלה עניין מועט עד זניח, וכי השפעתן על מדיניות ישראל לא צפויה להיות גדולה.

דינמיקות	מחזקות קשר	מחלישות קשר
מגפת וירוס הקורונה	דחיקה של מחלוקות לאחור. הבלטת הצורך בקהילה ועזרה ההדדית	ביטול טקסים, אירועים, כנסים, ביקורים, נסיעות, קשר אישי ושיר בין יהודים. הציפיה לסיוע הדדי של יהודים מקהילות שונות (כולל מישראל) לא מומשה באופן ממצה
משבר פוליטי בישראל	הקמת ממשלת אחדות מאפשרת התמקדות בפתרון בעיות והסטה של מאבקים פוליטיים לרקע	חידוד מתחים בין קבוצות של יהודים, ובין יהודים ללא יהודים (בישראל), מחליש את היכולת לתקשורת עניינית עם יהדות העולם (שיקולים פוליטיים גוברים על שיקולים מדיניים)
המשך גילויי אנטישמיות	אתגר משותף ליהודים, המחזק צורך ורצון בשיתוף פעולה	בקרב קבוצות מסוימות מביא להאשמת הקורבן (בדגש על ישראל) או להתנשאות על יהודים (הנשארים להתגורר במדינות שבהן אנטישמיות גוברת)
תכנית השלום של הנשיא טראמפ / אפשרות לסיפוח ביהודה ושומרון	תמיכה של רוב הציבור היהודי בישראל בכמה עקרונות מוסכמים הנוגעים לזירה המדינית	חידוד פערים אידיאולוגיים בין יהודים, שעשוי להחריף אם תנקוט ישראל צעדים מעשיים של סיפוח שטחים והרחבת בנייה בהתנחלויות
בחירות בארה"ב	בולטות (בתחילת המרוץ) של מועמדים יהודים, המדגישים את הצלחת הקהילה היהודית בארה"ב	מתח בתוך הקהילה בין קבוצות פוליטיות מתחרות, וכן מתח מול ישראל בקרב קבוצות שהעדפתן סותרת את זו של ממשלת ישראל
עימות על שת"פ עם הרשימה הערבית בהרכבת הקואליציה בישראל	העימות היה מצע לדיון חשוב על משמעות ישראל כמדינה יהודית ועל התנאים הנכונים לקיומה ככזו	השקפות אידיאולוגיות מנוגדות הביאו לעימות חריף, שהועלו בו טענות לזניחת הציונות (מצד אחד) ולזניחת ערכי הדמוקרטיה (מצד שני)
בחירות לקונגרס הציוני	חיזוק עניין בציונות ובישראל, עוררו מעורבות והשתתפות של פעילים	חידוד מתחים אידיאולוגיים, בין השאר בשל תוצאות שהבליטו וחיזקו מפלגות המייצגות קבוצות מיעוט בתפוצות (בעיקר חרדים)

2019 ■

2020 ■

1 עלייה לישראל. בעת המגפה העלייה כמעט הופסקה. לדוגמה, בחודש אפריל 2020 הגיעו לישראל 430 עולים בלבד לעומת כ-2300 בחודש אפריל 2019. ייתכן וחלק מהעולים רק יעכב את הגעתו ארצה ויממש את תכניותיו בהמשך השנה. אחרים עשויים לדחות את עלייתם למועד לא ידוע או לבטלה לגמרי. בה בעת, עולים שבאו בסמוך לתחילת המגיפה ועדיין לא נקלטו בארץ מבחינה חברתית וכלכלית עשויים להעדיף בתנאים הנוכחיים לחזור למדינת המוצא שלהם ובמיוחד אם יש להם שם משפחה, אופק כלכלי מבטיח יותר, וביטוח רפואי.

בסך הכול, בשנה האחרונה הייתה המערכת הדמוגרפית היהודית הכלל-עולמית יציבה למדי וללא תמורות משמעותיות, ולפיכך **החלטנו להשאיר את המחוג הדמוגרפי ללא שינוי.** סיכום המגמות הדמוגרפיות העיקריות בשנה החולפת (נתוני 2019), נכתב בעיצומה של מגפת הקורונה. מוקדם עדיין להעריך את השפעתה על הדפוסים הדמוגרפיים של יהודים בישראל ובתפוצות. בהנחה שלא תהיה תמותה נרחבת שתשפיע על תוחלת החיים של האוכלוסייה היהודית יהיה צורך לעקוב בחודשים הקרובים אחר שלושה מדדים דמוגרפיים עיקריים:

2 עזיבת ישראל. ייתכן והמגיפה והמשמעויות החברתיות שלה, המצב הכלכלי הבלתי יציב, ודאגה להורים מבוגרים, כמו גם מה שנראה כרגע כמערכת רפואית בטוחה יותר בהשוואה לאלה של מדינות רבות אחרות, יחזיקו יותר ישראלים במדינה ויצמצמו את שיעורי ההגירה החוצה. באופן דומה, שיקולים אלו יכולים גם להחזיר ישראלים לארץ ובמיוחד מי שנמצא מעט זמן בחו"ל וללא משפחה או ילדים גדולים. ככל שהמגיפה תהיה חמורה יותר כך ההשפעה שלה על דפוסי העזיבה והחזרה של ישראלים עשויה להימשך לאורך זמן רב יותר.

3 בריון. תקופות של משבר ומצבי חירום שמחזיקים אנשים בבית לאורך זמן עשויים להביא למספר לידות גדול כתשעה עד שניים-עשר חודשים לאחר מכן. מנגד, משבר מסוג הקורונה לא נחוזה אף פעם בעבר. הוא כולל סגר ומגבלות תנועה לאורך זמן, צורך למצוא תעסוקה לילדים, ואי-וודאות כלכלית לרבות שיעורי אבטלה גבוהים. כל אלה יכולים לשנות את תכנון המשפחה ולהביא דווקא לדחייה בהולדת ילדים. בכל מקרה, בשלב זה אנו מעריכים שכל שינוי ברמת הפריון יהיה זמני בלבד.

טרם המגפה, ובדומה לשנים האחרונות, גם בשנה החולפת גדלה האוכלוסייה היהודית בעולם בקצב מתון של כמאה אלף איש, ובראשית 2020 היא נאמדה ב-14.8 מיליון. שינוי זה נובע מהעלייה במספר היהודים בישראל: מ-6,664 מיליון בראשית 2019 ל-6,773 מיליון בראשית 2020 (עלייה של 109 אלף או 1.6%). עלייה זו התקזזה מעט עם צמצום מסוים במספרם של יהודי התפוצות. בנוסף היו בישראל בראשית השנה הנוכחית 425,000 חסרי דת, כלומר, עולים זכאי חוק השבות שאינם יהודים על-פי ההלכה. בסך-הכול, היחס בין יהודים לבין לא-יהודים במדינת ישראל (לרבות המתישבים היהודים ביהודה ושומרון) נותר יציב והוא כ-79 אחוזים של יהודים לעומת 21 אחוזים של לא יהודים. בקבוצה היהודית כלולים גם חסרי

דת, בהתחשב בכך שהם מתערים חברתית ותרבותית בחברת הרוב (בלעדיהם היה היחס יהודים-לא יהודים 74 אחוזים ו-26 אחוזים, בהתאמה).

מספרם של היהודים בארה"ב, הקהילה היהודית הגדולה ביותר בתפוצות, נותר יציב על 5.7 מיליון איש. אומדן זה נשען במידה רבה על ממצאים של סקר פיו משנת 2013 והערכות על המגמות הדמוגרפיות בקרב יהדות ארה"ב מאז. יש לציין, עם זאת, כי ישנם אומדנים גבוהים של 6.7 מיליון ואף 7 מיליון. אומדנים אלה נובעים מהגדרות שונות של מיהו יהודי, כלומר, הגדרות הכוללות גם את מי שמציינים בסקרים שהם יהודים באופן חלקי; וכן משימוש במקורות אחרים של מיזוג של כמה סקרים כלליים הכוללים כל אחד מספר קטן של יהודים.

העלייה בגודל האוכלוסייה היהודית בישראל נבעה בעיקרה מריבוי טבעי, והיתר ממאזן הגירה חיובי. בסך הכול בשנת 2019 עלו לישראל קצת יותר מ-33,000 עולים חדשים (לעומת כ-28,000 בשנת 2018). החלק הארי של העולים לישראל בא מאירופה (במיוחד רוסיה, אוקראינה, וצרפת); מספרים יותר קטנים אבל ניכרים הגיעו מארה"ב ואנגליה. יש לציין כי בסך הכול באו עולים ממספר גדול של יותר משמונים מדינות בכל יבשות העולם. פחות ממחצית העולים לישראל בשנת 2019 היו יהודים (כאשר השאר הם לא יהודים זכאי חוק השבות).

שיעור הפריון הכולל של נשים יהודיות בישראל עלה מ-3.09 בשנת 2014 ל-3.16 בשנת 2016 ובשנת 2017 נותר ללא שינוי. הנתון החדש עבור 2018 מגלה כי הוא שוב עלה ועומד על 3.17.

הנתונים על ישראל מבוססים על פרסומים שונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ובמיוחד שנתונים סטטיסטיים וירחונים סטטיסטיים.

זהות והזדהות

2019 ■

2020 ■

בת מצווה. מצד שני, יהודים הנמצאים בבית, או בהסגר, חוששים או משועממים, גילו עניין רב בפולחן דתי, בשיעורים בתורה ובתלמוד ובסמינרים בנושאים יהודיים הנערכים באופן מקוון. הפדרציות והארגונים היהודיים פיתחו שפע של תכניות, אירועי תפילה והרצאות, כמו גם תכניות "חסד" למבודדים, לקשישים ולנזקקים.

תפוצות

בשנה וחצי החולפות פורסמו מספר מחקרים בקהילות יהודיות קטנות ובינוניות. אפשר להניח שמחקרים אלה משקפים, לפחות במידה מסוימת, את מציאות החיים היהודיים בקהילות בגודל זה, במיוחד באזורים שלא היו

תגובת המוסדות היהודיים למשבר נגיף הקורונה, כמו גם הוויכוחים האידיאולוגיים בין קבוצות יהודיות בעלות השקפות עולם יריבות, מצביעות על חיוניותה של הזהות היהודית. לכן, חרף נתונים המעידים על חולשה בביטויי הזהות בחלק מאוכלוסיות התפוצות, אנו **מותירים את מחוג שעון הזהות במקומו**, ללא תזוזה.

משבר הקורונה

למגפת הקורונה נודעו השפעות, חיוביות ושליליות על הזהות היהודית. מצד אחד, היא הפריעה לקיומם של כמה מהביטויים המרכזיים של זהות יהודית, כגון תפילות בבתי כנסת ואירועים של מחזור החיים כמו בר/

מרכזים יהודיים גדולים במאה השנים האחרונות, כגון מערב ודרום ארה"ב. להלן כמה מן הממצאים הראויים לציון מתוך מחקרים אלה:¹

היעדר מעורבות

המחקרים מתארים לא מעט יהודים שיש להם "מעורבות מינימלית" בקהילה, וכאלה שהיהדות שלהם היא "אישית" (לצד יהודים "קהילתיים", או כאלה שהם "מכווני בית כנסת"). לטיפוסים הללו, שבעיר דנבר, קולורדו, הם כרבע מהאוכלוסייה היהודית, ובסאראסוטה-מאניטי קרוב לשני שלישים, אין שום מעורבות בקהילה, בבתי כנסת או בארגונים יהודיים, והם חשים מנותקים מהמוסדות הללו. המגמה ה"אישית" (כ-13% בדנבר) נוגעת למעורבות בפעילויות יהודיות אינדיבידואליות, ולעיתים, אך פחות, בפעילויות פולחניות או ארגוניות. היא מתבטאת בפעילויות כגון ביקור באתרי אינטרנט יהודיים ומעקב אחר חדשות מישראל. היהודים ה"אישיים" ואלה ה"מעורבים ברמה מינימלית" (במחקרים אחרים הם מתוארים כ"יהודים מעת לעת") בדרך כלל אינם נישאים לבני/בנות זוג יהודים. בעיר סינסינטי, אוהיו, לדוגמה, רק 20% מהם נשואים ליהודים.

בלי השתייכות לזרם דתי

41% מיהודי סינסינטי אומרים כי אינם משתייכים לזרם דתי כלשהו, שיעור נמוך במקצת מזה שבדנבר רבתי (46%). בכלל מדינות מערב ארה"ב, 42% מהיהודים אינם משתייכים לזרם דתי כלשהו.² רק ב-16% מכלל משקי הבית יש מי שחבר בבית כנסת. גם עובדות אלה מבטאות התנתקות ממבנים יהודיים ארגוניים מסורתיים. לעיתים, מי שאומרים כי אינם משתייכים לזרם כלשהו משתתפים במניינים ובתפילות "אלטרנטיביות" או "מתגבשות", שחלקם מגדירים עצמם בתור "בתר-זרמי".

טשטוש גבולות

בדף הבית של "Lab Shul", אחת מה"קהילות המתגבשות" הפופולריות, אנו מוצאים את הטקסט הבא: "לאב שול מקדם בברכה ובלב פתוח אנשים מכל הגזעים, הדתות, האמונות, הביטויים המגדריים, האוריינטציות המיניות, ארצות המוצא, הגילאים, הכישורים (או יכולות), המשפחות והטעמים". ב-11% ממשקי הבית של זוגות מעורבים בסינסינטי יש בני או בנות זוג של יהודים שאומרים על עצמם שהם יהודים, למרות שאין להם הורה יהודי, הם לא חונכו כיהודים, ולא עברו גיור. כלומר, הם יהודים שהשתייכותם נגזרת מהגדרה עצמית ולא מאחד הערוצים המסורתיים של השתייכות. כפי שניתן לצפות, בחברה שבה יותר ממחצית היהודים נישאים ללא-יהודים, הגבול בין יהודים ללא-יהודים מטושטש ופרוץ.

היבטים קהילתיים ופוליטיים

לצד צמיחתה של המגמה ה"אישית", יהודים רבים בארה"ב עודם מבטאים את זהותם היהודית כאוריינטציה חברתית ופוליטית. למעשה, יהודים רבים תומכים בנדיבות במוסדות צדקה יהודיים ונטילים חלק בפעילות התנדבותית (29% בדנבר, 10% בסינסינטי).

ההיבט הפוליטי של הזהות היהודית באמריקה הודגש בשנה האחרונה עם תחילת המרוץ לנשיאות ארה"ב, שבו בלטו שני מועמדים יהודים דמוקרטים, מייקל בלומברג וברני סנדרס. בעוד שבלומברג הבליט את מדיניותו הפרו ישראלית (התואמת את הזרם המרכזי של החיים היהודיים), סנדרס נטה להדגיש דווקא את ביקורתו על המדיניות הישראלית. כאשר נשאל מהי לטעמו המשמעות של היותו יהודי, סנדרס התייחס ללקחי השואה המחייבים, בעיניו כי יש להיאבק נגד גזענות, שנאה ואפליה של כל קבוצת אוכלוסייה.

בישראל, הדיון בזהות יהודית נקשר בשנה האחרונה בעיקר לזירה הפוליטית. וויכוח זה משקף עימות מתמשך בתנועה הציונית ובמדינת ישראל ביחס לזהותה היהודית של המדינה. האם זהות זו צריכה לשקף יהודיות דתית-אתנית מסורתית; או לחלופין, במדינת ישראל הזהות היהודית צריכה להטמיע לתוכה נורמות של מדינת-לאום אזרחית, מודרנית.

ההתפתחות הבולטת ביותר בנושא זה אירעה במערכת הבחירות של ספטמבר 2019, כאשר אביגדור ליברמן, מנהיג מפלגת "ישראל ביתנו", קרא לממשלת אחדות חילונית ללא המפלגות הדתיות. בעקבות קריאה זו, הוא ומפלגת כחול-לבן כללו במצעיהן הצעות לחקיקה שתאפשר זירה ציבורית יותר "ליברלית", או חילונית, כגון היתר לתחבורה ציבורית מוגבלת בשבת. מפלגות אלה גם הצהירו על תמיכה בהנהגת נורמות אזרחיות אחידות, כולל חקיקה שנועדה להגדיל את גיוס החרדים לצבא ואכיפת לימודי ליבה בבתי-ספר חרדיים.

יזמה זו (בנוסף לגורמים אחרים) סייעה להידוק השורות בגוש הימין-דתיים, בהנהגתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו, ולהצגת חזית של קוהרנטיות אידיאולוגית. המפלגות הדתיות-חרדיות תמכו בסדר היום הימני-לאומי, ואילו הליכוד תמך בזירה ציבורית בעלת אופי מסורתי-יהודי.

יהודים אירופים רבים מגיבים על התגברות האנטישמיות בשנים האחרונות באחת משתי דרכים.

1. הסתרה או "גימוד" של זהותם היהודית. על פי דו"ח של האיחוד האירופי משנת 2019, 71% מסתירים את יהדותם, לפחות מפעם לפעם.

2. "נסיגה פנימה" ומחויבות קהילתית ודתית מוגברת של שמירת מצוות והשתייכות יהודית תוך כדי ניתוק יחסית מהחברה הכללית.

התופעה השנייה משתקפת, בין השאר, בפריחה של מוסדות ועסקים המשרתים את הקהילה האורתודוקסית, כמו בתי הכנסת, הישיבות והמסעדות הכשרות (כ-300 מסעדות כשרות באזור פריז). במספר מדינות דרום אמריקניות, כגון ארגנטינה וברזיל, נצפות מגמות המובילות יהודים לקטבים: מצד אחד, שיעור נישואי תערובת גבוה יחסית (40%-25%), ולצדו מגמה של חרדיזציה (המתווכת על ידי מוסדות כמו חב"ד, 'אש התורה' וש"ס).³

הערות

1 המחקרים נערכו ע"י מכון שטיינהרט למחקר חברתי באוניברסיטת ברנדייס.

2 על פי מחקר "פיו", "דיוקן של יהודים-אמריקנים" (2013), 30% מיהודי ארה"ב הזדהו כבלתי משתייכים לזרם דתי כלשהי. במחקר זה, הזדהות עצמית זו בלטה מאוד (41% בקרב קבוצות הגיל הצעירות (18-29)). במחקרי הקהילה משנת 2019 היא בלטה הרבה יותר בקבוצת הגיל 35-54.

משבר הקורונה והעם היהודי: השלכות, דילמות והמלצות

- לאחר המשבר הקהילות ידרשו לבחון את האיזון בין יתרונותיו של **מרחב הפעילות המוחשי** (המייצר מחויבות) לבין אלה של **מרחב הפעילות הדיגיטלי** (חיבור מהיר).

הקדמה

המשבר הבריאותי, הכלכלי והשלטוני שפוקד את כלל העולם בשל משבר וירוס הקורונה אינו מבדיל בין יהודים לבין לא יהודים. רוב השפעותיו אינן ייחודיות לקבוצה זו או אחרת - אלא אם מדובר על קבוצת גיל. עם זאת, יש טעם לבדוק כיצד ישפיע על מצבו של העם היהודי בהקשרים המיוחדים לו. בין השאר, ככלי עזר לתכנון מדיניות בעת שהמשבר בשיאו וגם לאחר שיסתיים.

נציג בקצרה את הזירות שעליהן משפיע המשבר, ובעקבות הניתוח נציג כמה שאלות מרכזיות ייחודיות למקבלי החלטות בעם היהודי. במסמך זה לא נתייחס לסוגיות שהן במובהק גלובליות ו/או מקצועיות-רפואיות, אלא במידה שיש להן זווית הנוגעת לעם היהודי שמחייבת התייחסות נפרדת.

- מקבלי החלטות בעם היהודי נדרשים לקבל החלטות שמשמעותן ארוכת טווח, בעידן של אי ודאות המחייב שמירה על גמישות.
- שינויים מסתמנים בסדר העולמי מציבים אתגר לעם היהודי: הגלובליזציה תאמה את יתרונותיה של הכלכלה הישראלית. שגשוג יהדות המערב נסמך על ערכי השיטה הדמוקרטית-ליברלית.
- משבר מגביר את הצורך באמון הציבור בממשלה כדי לאפשר שיתוף פעולה מרבי לקראת יציאה ממנו.
- משבר הבריאות הוא הזדמנות לעודד עלייה לישראל.
- הקהילות בתפוצות נדרשות לוודא שיש משאבים לקיום המוסדות, לסייע ליהודים במצוקה, להשקיע בפעילויות עם פוטנציאל צמיחה לעתיד, לסייע לקהילה הכללית.
- על הקהילות להיערך לתקופה של עליה משמעותית באנטישמיות. היערכות זו צריכה לכלול, בין השאר, הגנה פרו אקטיבית, קואליציות, שתדלנות, כלים למצב חירום.
- נדרשת התאמה של יחסי ההנהגה החרדית עם השלטון האזרחי, שתאפשר זיהוי מהיר של משברים המחייבים השעיה של יחסי האי-אמון המובנים בין החרדים ללא חרדים.

זירות השפעה עיקריות על העם היהודי

ההשפעות לטווח קצר ובינוני של מגפת הקורונה על העם היהודי נוגעות להיבטים הבאים:

שינוי בסדר היום העולמי. השפעתו של שינוי זה ניכרת בהסטה של מוקדי תשומת הלב העיקריים לזירות חדשות ודחופות. אם לתת דוגמה קונקרטית, העולם פנוי פחות לטיפול בסוגיית הגרעין האיראני - ומצד שני, גם איראן עצמה פנויה פחות להקצאת משאבים למאבק נגד ישראל. לטווח בינוני וארוך, למגפת הקורונה עשויה להיות השפעה גם על הזירה הפוליטית הפנימית במדינות רבות וכן על מאזן העוצמה הגלובלי, כאשר מדינות שיטפלו בו היטב ויתאוששו מהמשבר במהירות יתחזקו, לעומת מדינות אחרות שעשויות להיחלש בגלל התמודדות לקויה עם המשבר ותוצאותיו. במעגל ההשפעה לטווחים ארוכים יותר יש לקחת בחשבון אפשרות שהמשבר יחזק מגמות של לאומיות והסתגרות, ויפגע בתהליכים של גלובליזציה ושיתוף פעולה בינלאומי.

עוצמתה של מדינת ישראל. ישראל מושפעת מהמשבר הן בהיבט של יציבות פוליטית וכלכלית, הן בהיבט של איתנות בריאותית והן בהיבט של לכידות ציבורית. יש לציין שישראל נכנסה להתמודדות עם משבר הקורונה בעת שהייתה שרויה בעיצומו של משבר פוליטי שנמשך למעלה משנה. משבר זה לא עצר תהליכים של קבלת החלטות על ידי הדרג הפוליטי-ממשלתי והדרג המקצועי-פקידותי, אך יאלץ את הממשלה הנכנסת לקבל החלטות כואבות במיוחד. פתרון המשבר הפוליטי והקמתה של ממשלת חירום-אחדות הזוכה לרוב פרלמנטרי ותמיכה ציבורית רחבה יעניקו יתר לגיטימציה להכרעות הקשות הללו. ישראל עודה שרויה בעיצומו של משבר בריאותי שטרם חלף, ושל משבר כלכלי קשה, שהדרך ליציאה ממנו ארוכה, בין השאר משום שהיציאה כרוכה בהתקדמות מקבילה בהתמודדות עם נגיף הקורונה והפגיעה בכלכלה העולמית.

כוחן של הקהילות היהודיות. המשבר השפיע על קהילות הן בהיבט הכלכלי, והן ביכולת לקיים פעילות מסודרת. פגיעתו של הנגיף בכמה קהילות, בעיקר חרדיות, גם בהיבט של סיכון חיי אדם, הייתה קשה מאוד. על פי ההערכות, שאינן מלאות, שיעור היהודים מקרב הנדבקים והמתים מהנגיף גבוה בהרבה משיעורם באוכלוסיית המדינות שבהן הם חיים (למעט ישראל). המשבר הכלכלי הנלווה למשבר הבריאותי מצמצם את משאביהן של קהילות, ואת כוחם של ארגונים (בתי כנסת, מועדונים, חבורות וכדומה), וכן מאלץ אותם להסתמך משאבים על פי סדרי עדיפויות חדשים. לצמצום זה, שאת היקפו קשה למדוד בשלב מוקדם כל כך, מתלווה הפסקה כמעט מוחלטת של פעילות מסורתית של התכנסות ופעילות משותפת. הזירה היהודית היחידה שממשיכה לפעול, ואף מתרחבת במהירות, היא הזירה המקוונת. היא מחייבת את הקהילות להתארגנות מחדש לפעילות מסוג זה, ליצירתיות ולחדשנות.

שינוי בדפוסי פעילות. בהמשך לסעיף הקודם, ניכר שינוי ממשי בפעילות המסורתית של יהודים כביטוי לזהותם ולחברותם בקהילה. שינוי זה נוגע הן להתכנסות קהילתית במישור הדתי (בית כנסת) והן להתכנסות לצרכי תרבות (לימוד, פעילות חברתית). בקהילות מסוימות, בעיקר בציבור האורתודוקסי, נבעו ממנו קשיים ניכרים, הן בהרגלת הציבור לשמירה על כללים נוקשים והן במציאת פתרונות סבירים לבעיות לא מוכרות (כולל בעיות בשדה ההלכתי). קשיים אלה האיצו יוזמות של פעילות דיגיטלית לקהלים יהודיים, וכן הניעו תהליכים של דיון פנימי על הצורך להסתגל למציאות חדשה (הדיון על שימוש בזום בליל הסדר היה דוגמה מובהקת לכך).

יחסים בין קהילות יהודיות. יחסי יהודי התפוצות עם ישראל, וכן היחסים הנובעים מתחושת הערבות ההדדית המשותפת לכלל יהודי העולם, עומדים גם הם מול אתגר חדש. הוא מתבטא קודם כל בזירה

דילמות למקבלי החלטות בישראל ובתפוצות בתקופת האי ודאות

מנהיגים וראשי ארגונים בעם היהודי נדרשים לקבל החלטות שמשמעותן עשויה להיות ארוכת טווח, בעידן שבו אי ודאות היא גורם משמעותי המחייב שמירה על גמישות ויכולת לשנות כיוון תוך כדי תנועה. הפסקאות הבאות יתארו שורה של נושאים שבהם עשויות לעלות שאלות לטווח בינוני וארוך המושפעות ממשבר הקורונה, ואת האופן שבו יש להתמודד איתן. כמובן, במסמך זה אנו מתייחסים אך ורק לעניינים שיש להם קשר מובהק לסוגיות של העם היהודי.

מדיניות חוץ ובטחון

גם בטרם פרצה מגפת הקורונה, התמונה הגיאופוליטית המשפיעה על מצבם של ישראל והעם היהודי, הייתה מאתגרת ועתירת אי-וודאות. מצב זה החריף בעטיה של המגפה שהשפעתה רב-מערכתית: כלכלית, חברתית וביטחונית. ישראל תיאלץ עתה להתמודד עם אתגרים ישנים וחדשים, כשמשאביה מצומצמים יחסית לעבר בשל נזקי הקורונה והעול העצום הכרוך בשיקום הכלכלה והחברה. **ההכרח לקבוע סדר עדיפויות קפדני בטיפול באתגרים השונים יודגש.** בתחום הגיאופוליטי האתגרים נובעים ממספר מוקדים הקשורים זה לזה: השינויים המסתמנים בסדר העולמי בדגש על פיחות במעמדה של ארה"ב, אי-יציבותו הכרונית של המזרח התיכון, חתירתה של איראן לפיתוח נשק גרעיני ולהגמוניה אזורית, שבריריותה של הזירה הישראלית-פלסטינית, וצרימות במשולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב.

הסדר העולמי: משבר הקורונה היכה בעולם המתאפיין ב"אי-סדר" מערכתית: שחיקת האתוס המערבי-ליברלי שמאז תום מלחמת העולם השנייה הכתיב במידה רבה את הסדר העולמי ומוסדותיו, עליית כוחן

הטכנית: איסור על תנועה ומפגשים, הפסקת תנועת התיירות, ביטול תכניות נסיעה לישראל, לימודים בישראל, החזרת שליחים מהתפוצות לישראל, ביטול מסע החיים לפולין. באופן כללי, גם יחסים אלה עברו לזירה הדיגיטלית, שכוחה החזיתי שונה מזה של הזירה הפיזית. על היחסים בין קהילות משפיע גם מצב תודעתי של התמקדות בסביבה המידית, בדאגה למשפחה, לבריאותה, לתעסוקתה. כלומר, היהודים (כשאר העולם) עסוקים תודעתית בטיפול בבעיות מידיות ודחופות, ופנויים פחות לעיסוק ביחסייהם עם קהילות מרוחקות. לצד זה, הישיבה של יהודים רבים בבית, בחוסר מעשה (מקצועי) פינתה לחלקם זמן לתקשורת עם יהודים אחרים, ללימוד וקריאה, לחשיפה לתכנים ולתרבות יהודית.

היחס ליהודים. הניסיון ההיסטורי מלמד שמשברים פוליטיים מובילים לעיתים להפצת תעמולה אנטי יהודית. גם משבר הקורונה חולל התפרצויות של תעמולה אנטישמית בקבוצות מסוימות, אם כי בשלב זה מוקדם לקבוע כי המשבר הביא לפגיעה חמורה בתדמית היהודים ובביטחונם. כהמשך של מגמה שנצפתה גם בטרם משבר הקורונה, תופעות של אנטישמיות מדווחות כיום יותר לא רק בקהילות באירופה, אלא גם בקהילה בארה"ב.¹ דו"ח הליגה נגד השמצה קבע כי בשנת 2019, עוד לפני המשבר, יהודים אמריקנים היו יעד לתקריות אנטישמיות יותר מאשר בכל שנה בארבעת העשורים האחרונים.² ראשי הליגה קבעו כי מדובר ב"נורמליזציה של אנטישמיות" בארה"ב. כך, כאמור, עוד לפני המשבר הבריאותי והכלכלי, שעלול, כדרכם של משברים חברתיים, להוביל לעלייה בכוחן של קבוצות רדיקליות ובהן אלה המתנכלות ליהודים.

היחסי של סין ורוסיה האוטוקרטיות, מודעות גוברת לתחלואים הכרוכים בגלובליזציה, עניינה הפוחת של ארה"ב בהנהגת הסדר העולמי, וחולשה מתמשכת של האיחוד האירופי. היעדר שיתוף פעולה בין מנהיגי המעצמות המובילות שוחק את האפקטיביות של המוסדות הבינלאומיים ומקשה על הגעה להסכמות בנושאי מחלוקת. מגמה זו בלטה בשלביו הראשוניים של משבר הקורונה, וחשפה מציאות עולמית שבה כל מדינה לנפשה, הן בתחום הבריאות והן בהתמודדות עם השבר הכלכלי שנילוזה למגפה.

הדיון הציבורי והמקצועי בהשלכותיה של המגפה עשיר בנבואות אפוקליפטיות, ודומה כי נדרשת זהירות ביחס לתחזיות המופרחות בנימה פסקנית. עם זאת, אין להתעלם מן השאלות הכבדות שהמשבר מעורר: כיצד תושפע כלכלת העולם, האם ישתנה מאזן הכוחות הבין-מעצמתי בדגש על זה שבין ארה"ב לסין, האם צפויים זעזועים חברתיים, התמוטטות של משטרים והעמקת התופעה של "מדינות כושלות", מה יהיה עתיד הגלובליזציה ותנועות ההגירה, האם נחזה בהתחזקות הלאומיות ובנטייה גוברת לחסימת גבולות ולהתנהלות אוטרקית, וכיצד יושפע המזרח התיכון מן המשבר?

גורלו של העם היהודי כרוך במענה לשאלות אלה. כך, לדוגמה, הגלובליזציה והסחר החופשי תאמו היטב את יתרונותיה היחסיים של הכלכלה הישראלית מוטת היצוא. סדר עולמי המבטא דחפים של פרוטקציוניזם עלול לפגוע בישראל. באופן דומה, שגשוג יהדות המערב נסמך במידה רבה על הערכים המאפיינים את השיטה הדמוקרטית-ליברלית. בחברה שאינה מחויבת לערכים אלה עלולות להתפתח תופעות של עוינות ואנטישמיות ביחס למיעוט היהודי, והחלשות של החובה להתגייס להגנתו (על כך ראו עוד בהמשך). בהקשר זה, ישראל צריכה לנהוג זהירות ביחסיה עם מדינות ומפלגות שמפגינות ידידות רבה לישראל אך מנהיגיהן מתרחקים מנורמות דמוקרטיות, ובעיקר כאלה שתחת כנפיהם פורחים אלמנטים אנטישמיים.

אינמים אזוריים: פגיעתה של מגפת הקורונה במזה"ת ניכרה פחות בממד הבריאותי ויותר בממד הכלכלי (ירידה בהכנסות ממכירת נפט וגז, שיתוק התיירות, ירידה בהעברות כספים של עובדים היוצאים להשתכר במדינות המפרץ). פגיעה כלכלית זו עלולה להחריף מגמות חברתיות ופוליטיות המאיימות על יציבות האזור הרווי גם כך במלחמות, טרור, גלי פליטים, משברים הומניטריים, כלכלה מדשדשת, שחיתות, אבטלה, ומערכות שלטון כושלות. נוכח הלחצים הגוברים, שליטים באזור עלולים לנסות להסיט את התסיסה הפנימית כלפי ישראל. מצד שני, השבר הכלכלי והתמעטות המשאבים עשויים גם לרסן מגמה כזו. בהקשר זה, נותרת פתוחה השאלה אם פגעי המגפה יובילו להתמתנות במדיניותה האגרסיבית של טהרן (חתימה לנשק גרעיני ולהגמוניה אזורית) או שמא דווקא להחרפה שלה. כך או כך, בשל המגמות המסתמנות בארה"ב, ייתכן שאם ישראל תגיע לצומת החלטה בנושא הגרעין האיראני היא תיאלץ לשאת בעול הפעולה לבד, עם תמיכה אמריקאית "מבחוץ" בלבד.

לצד האיום האיראני, ישראל עומדת מול סכנת הידרדרות אלימה בזירה אחת או יותר - מול חמאס, חיזבאללה, סוריה וכן בשטחי יהודה ושומרון. האיום של איראן והטרור האסלאמי מביאים למפגש אינטרסים של ישראל והמדינות הסוניות ולהעמקה של שיתוף הפעולה הביטחוני ביניהן. **לישראל יש הזדמנות לחזק שת"פ זה עם המדינות הסוניות על רקע משבר הקורונה** והתחושה של שותפות גורל כלשהי שהמשבר עשוי להטמיע בקרב עמי האזור.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני: המגפה, בשלבה הראשון, המריצה שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני (ישראל והרש"פ הקימו חמ"ל משותף למאבק בקורונה למרות שבמקביל, גורמים רשמיים ברש"פ הדהדו תיאוריות קונספירציה שעל פיהן ישראל גורמת בכוונה להידבקות של פלסטינים במחלה). המגפה בלמה גם את סבבי האלימות שיזמו מעת לעת החמאס והג'יהאד

האסלאמי, והיא עשויה לדחוף להפסקת אש ארוכת טווח בעזה, (עם זאת, הידרדרות עזה למשבר הומניטרי עלול להוביל לחידוש הטרור). החודשים שקדמו לפריצת המגפה היו רצופים התפתחויות שמעידות על המצב הרעוע של הרשות הפלסטינית: בעקבות פרסום "תכנית המאה" האמריקאית, שהתקבלה אצל הפלסטינים כמוטה לטובת ישראל, החריף הנתק של הרשות עם ארה"ב. הקיצוץ בסיוע האמריקני העמיק את המשבר הכלכלי. הפיצול הפנים-פלסטיני נכנס לשנתו השלוש עשרה מבלי שבאופן נראה לו פתרון. ובצד כל אלה, גוברות הבחישות הפנימיות לקראת אפשרות של חילופי הנהגה, לנוכח התחושה כי ראש הרשות, מחמוד עבאס, מתקרב לסיום כהונתו. הפלסטינים חוששים כי ישראל תנצל את תמיכתו של הנשיא טראמפ ואת הסטת תשומת הלב של מדינות העולם למשבר הקורונה, כדי לספח שטחים ביהודה ושומרון. ככול שכוננה זו נראית מעשית יותר, כך גוברים הקולות בזירה האזורית והבינ"ל המתנגדים למהלך, כאשר חלקם אף מזהיר מנקיטת צעדי גמול וענישה.

המחלוקת בציבור הישראלי ביחס למהלך של סיפוח חד-צדדי אינה מנותקת מתפיסות אידיאולוגיות, אלא שגם תומכי מהלך הסיפוח וגם מתנגדיו חייבים בעת משברית זו לערוך ניתוח קפדני של עלות-תועלת. מחד - ניצול חלון הזדמנות של כהונת נשיא אמריקני אוהד במיוחד, וסימון (לפחות חלקי) של הגבול כפי שישראל רואה אותו. מאידך, היעדר תמיכה ולגיטימיות מצד גורמים בזירה הבינ"ל ובכללם המפלגה הדמוקרטית בארה"ב ומועמדה לנשיאות, ג'ו ביידן. סיפוח עלול להאיץ גם את התרחקותם של קהלים יהודים פרוגרסיביים מישראל. על אלה יש להוסיף סכנת גלישה למציאות של מדינה דו-לאומית המאיימת על אופייה היהודי של ישראל. לסיפוח יהיו השלכות ביטחוניות, כלכליות ואזוריות, שיתוספו למכלול האתגרים הנדרשים מהצורך לשקם את הכלכלה והחברה מפגעי הקורונה.

משולש היחסים ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב: במשולש יחסים זה, המהווה משאב אסטרטגי ומכפיל כוח מכריע לעוצמת ישראל והעם היהודי, רוחשות מגמות המאיימות להחליש את חוסנו. עניינה הפוחת של ארה"ב בהנהגת הסדר העולמי, מגמה שעלולה להחריף על רקע פגיעתה הקשה של המגפה בארה"ב, עלולה להוביל לשחיקה הדרגתית בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחסת לה, הנשענת במידה רבה על ידידותה של המעצמה האמריקנית. מגמה כזו עלולה לעורר תהיות בארה"ב גם בנוגע להמשך העברתו של הסיוע השנתי לישראל (שתיאלץ להיות קשובה יותר לדרישותיה של ווינגטון, שאינה נלהבת מהקשרים הכלכליים הפורחים בין ישראל לבין סין). ישראל אינה יכולה, כמובן, לעצב את כיוונה של מדיניות החוץ האמריקנית, אך בסוגיות נקודתיות החשובות לישראל, אין לשלול על הסף מהלכים שבכוחם להשפיע על ארה"ב להיות נוכחת ומעורבת באזורנו. מהלכים כאלה חייבים להיעשות בזירות המתבקשת, ומבלי שישראל תצטייר כמי שפועלת נגד הסנטימנט והאינטרס האמריקני. לא ברור עד כמה חילופי שלטון בארה"ב, לאחר הבחירות בנובמבר 2020, ישנו את מדיניות החוץ האמריקאית הכוללת. עם זאת, ניתן להבחין כי ג'ו ביידן, המועמד הדמוקרטי, מציג תפיסה שונה מזו של טראמפ ביחס לסוגיות הרבות הנוגעות ליחסי החוץ של ארה"ב. בין השאר, הוא עומד על חשיבותם של בריתות ומוסדות בינלאומיים, ועל הצורך ביתר סולידריות גלובלית ובחזרתה של ארה"ב לעמדת הנהגה עולמית.

טיפול היחסים המיוחדים של ישראל עם ארה"ב נעשה מסובך יותר, גם לנוכח הקושי לשמור על אהדה דו-מפלגתית לישראל, בשל הקיטוב האידיאולוגי המחריף בארה"ב, וגם לנוכח המתח בין ממשלת ישראל לבין ציבורים ביהדות ארה"ב. כ-70 אחוז מיהודי ארה"ב מתנגדים לנשיא טראמפ ותומכים במפלגה הדמוקרטית, וחלקם גם מסתייגים, במידה משתנה

של חריפות, ממדיניות ממשלת ישראל. על רקע זה **ישראל נדרשת להתנהל בזהירות רבה כדי לא להיתפס כמי שמתערבת במערכת הבחירות האמריקנית** וכמי שתורמת להפיכת התמיכה בה לנושא תלוי-מפלגה, וכן לקיים דיאלוג עם מגוון הציבורים היהודיים בארה"ב כולל אלה המביעים ביקורת על מדיניות ממשלת ישראל.

סדר עדיפויות כלכלי

העם היהודי ומוסדותיו עתירי משאבים, אך אלה כמובן אינם בלתי מוגבלים. גם בימי שגרה ישנה "משיכת חבל" מתמדת מתוך רצון לקדם סדרי יום שונים ואף מתחרים. עם זאת, בימי חירום, כאשר השגרה מופרת, נדרשת חשיבה מחודשת על סדרי העדיפויות של כלל העם היהודי, של הארגונים והמוסדות השונים בתוכו, ושל הכוחות והתורמים המניעים את פעולתו. קרי, המשבר מספק הזדמנות לזהות מחדש את החיוני לעומת החיוני-פחות, מחייב זיהוי כזה כדי שמשאבים מדולדלים לא יופנו לזירות שאינן הכרחיות, ומאפשר לעשות שינויים ורפורמות שקשה יותר להניע בימים של שגרה. העיסוק במסגרת זו בנושא הכלכלי יהיה מצומצם, משום שרובו נוגע להחלטות בשדה המקצועי המובהק (גירעון, ריבית, הבטחת הכנסה ועוד).

ישראל: הקצאת משאבים כלכליים ציבוריים נעשית בעיקר באמצעות הממשלה ועל פי סדרי העדיפויות שלה. בעת משבר יש למקד תשומת לב מוגברת בהקצאות אלה, ולוודא שהן מופנות למטרות החיוניות ביותר לטווח הקצר והארוך. משבר מגביר גם את הצורך באמון של הציבור בממשלה ובסדרי העדיפויות שלה, משום שכאשר הציבור נדרש לשלם מחיר (באבטלה, מיסים, קיצוץ בסיוע וכדומה) שיתוף הפעולה שלו מותנה בין השאר בקבלת המחיר כהכרחי, ובהכרה שהמחיר הנדרש נובע מאילוצים המקובלים על הכלל. האופן שבה הוקמה הממשלה וגודלה ודאי שחקו

במידת מה את האמון הנדרש של הציבור ביעילות מוסדות השלטון. אך לאחר שנה ויותר של משבר פוליטי, כינונה של ממשלת אחדות-חרום התקבל בהקלה מסוימת ואיזון את התמונה. בסופו של דבר, המבחן האמיתי יהיה באופן התפקוד של המוסדות, המשרדים והגופים האחרים הפועלים מטעם השלטון ובתוצאות ששיגו.

על פי כללים אלה יש לנהוג גם ביחס לסיוע של ישראל לכלל יהודי העולם. הסיוע צריך לנבוע מצרכים חיוניים, שאפשר להסבירם לציבור הנאלץ לשלם מחיר (עוד על כך בהמשך).

תפוצות: לקהילות המאורגנות בתפוצות יש ארבע משימות עיקריות בעת קביעת סדר העדיפות התקציבי בזמן משבר. 1) לוודא שלקהילה יש משאבים לקיים את מוסדותיה העיקריים כך שיוכלו להתאושש לאחר המשבר. 2) לסייע ליהודים במצוקה מקרב הקהילה, יחידים וקבוצות (לדוגמה, בבתי אבות). 3) להשקיע בפעילויות הנגזרות מהמשבר שיש בהן גם פוטנציאל צמיחה לעתיד (לדוגמה, פעילות של יהדות אונליין). 4) להשתתף בשם הקהילה היהודית בסיוע לקהילה הכללית, הן מטעמים של מהות (ערכים יהודיים) והן מטעמים של תדמית. זה הזמן לנצל זרבות כספיות וקרנות שהצטברו בקהילות, שיועדו לעתות חרום ולטיפוח הדורות הצעירים.

כדי לעמוד בארבע משימות אלה, ולהבטיח את עתידה של הקהילה, יש לראות במשבר גם הזדמנות לריענון של סדרי ההקצבות, ולבחינה מחדש של המוסדות והארגונים, נחיצותם ומשמעות פעילותם. ראוי לוודא, עוד יותר מאשר בימים רגילים, שהדחף הטבעי להגן על הקיים, גם במקרים שהתיישן והתייטר, איננו מדלדל את משאבי הקהילה ומותיר אותה ללא אמצעים מספיקים לקיים פעילות רלבנטית שתבטיח את העתיד. המהלך שנרמז בדברי נשיא התנועה הרפורמית, הרב ריק ג'ייקובס, לאיחוד מנהלי של תנועות היהדות

הפרוגרסיבית באמריקה (רפורמים, קונסרבטיבים ורה-קונסטרקטיביים),³ הוא דוגמה לסוג החשיבה הנדרשת בעת כזאת. בלי קשר לשאלה אם איחוד כזה יתקיים ואם לאו, ובלי להידרש לשאלה הספציפית האם דווקא איחוד זה רצוי, יש טעם בבדיקה רוחבית של מוסדות וארגונים רבים והעלאת שאלות דומות ביחס אליהם.

ישראל-תפוצות

בהקשר היהודי, למוכנות ישראל כמדינה להתמודד עם משבר בריאותי (ואחר) יש חשיבות קריטית, בהיותה הקהילה היהודית הגדולה ביותר, הנתונה תחת שלטון מרכזי ונבחר. ובמילים אחרות: אם ישראל לא תקיים מדיניות המגנה על תושביה מפני מגפות, הפגיעה בעם היהודי יכולה להיות מהירה ודרמטית. ברור כי בהקשר זה משבר הקורונה מחדד דילמה קבועה בעם היהודי הנוגעת לשאלה של התכנסות למקום אחד על יתרונותיה הרבים (חיים לאומיים ותרבותיים משותפים במרחב מוגן מהתנכלות), לעומת היתרונות הגלומים בפיזור בקהילות שונות (שבהם, בין השאר, גלום היבט של חלוקת סיכונים). כך או כך, בהיותה גורם מוביל ומרכזי בעם היהודי, מקבלי החלטות במדינת ישראל צריכים להידרש למספר סוגיות הנוגעות באופן ישיר לפעולתה של המדינה בהקשר יהודי רחב בתקופת משבר הקורונה.

עלייה וקליטה: משבר הבריאות הוא הזדמנות לישראל לעודד עלייה לישראל מכמה טעמים. האחד - היא צולחת אותו בצורה סבירה (כך, לפחות בשלב הראשון. סימנים להתפרצות נוספת של המגפה בתחילת הקיץ עלולים לשנות את התמונה), ונשענת על מערכת בריאות חזקה לכלל האוכלוסייה. השני - היא מאפשרת קיום של חיים יהודיים ושל שימור זהות יהודית חזקה גם בתנאים שבהם התכנסות במוסדות המסורתיים של יהודים (בתי כנסת) אינה אפשרית או מסובכת יותר. השלישי - היא מספקת ליהודים מרחב מוגן יחסית מפני התנכלויות של גורמים רדיקליים שמנצלים את

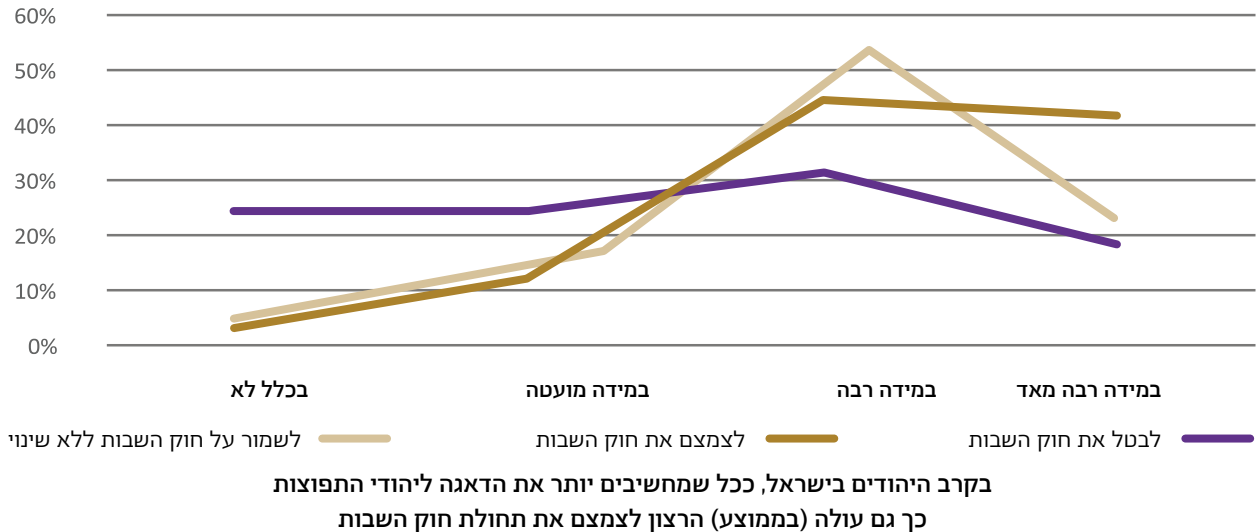
אווירת המשבר להסתה וטיפוח שנאה. הרביעי - באופן היסטורי, משברים כלכליים הם המנוע העיקרי לעידוד הגירה. אמנם גם בישראל ישנו משבר כלכלי, אך מי שאיבד את הבסיס הכלכלי שלו במקום אחר עשוי לפחות לשקול הגירה לישראל (ולו משום שבהיעדר השיקול הכלכלי נכנסים לפעולה השיקולים האחרים שהוזכרו לעיל).

עם זאת, ההזדמנות להגביר את קצב העלייה כרוכה בלא מעט דילמות. ישראל עצמה נתונה במצב כלכלי מורכב, שהעמסה של הוצאות נוספות בקליטת עלייה ודאי לא תקל עליו. להעמסה זו יתלווה לא רק היבט כלכלי, אלא גם היבט חברתי-פסיכולוגי העשוי להגביר מתח בין ישראלים לבין עולים בשל תחרות על הקצאת משאבים. אגב, מתח כזה היה קיים גם בעבר בתקופה של עלייה נרחבת. אך בסופו של דבר העלייה לישראל תרמה הן לחברה והן לכלכלה הישראלית.

עלייה בתנאי מגפה מורכבת יותר גם בכל הקשור לשמירה על בריאות הציבור והצורך להימנע מייבוא של המחלה לישראל בשל הרצון להביא לישראל עולים חדשים. בתנאים כאלה, עשוי להחריף גם ויכוח של זהותם של העולים, מקומות מוצאם, מידת יהדותם וכדומה. על פי נתוני המכון למדיניות העם היהודי כשליש מהיהודים בישראל תומכים כבר כעת בצמצום תחולת חוק השבות. שיעור זה עשוי לעלות בתנאים של עלייה נרחבת בתקופה שבה קליטת העולים (ששיעור ניכר מהם זכאי חוק השבות שאינם יהודים) מהווה אתגר גדול מהרגיל.

קבוצה נוספת שראוי לעסוק בה לאור המשבר היא זו של הישראלים השוהים בחו"ל. משבר הקורונה הבלוט את התמודדותה הטובה של ישראל עם המשבר לעומת מדינות עם ריכוזים גדולים של ישראלים כמו ארה"ב ואנגליה. עובדה זו מייצרת הזדמנות להחזרת ישראלים לישראל. יש לפעול כדי להבטיח לחוזרים אלה מסלולי קליטה והסתגלות מחדשת, ולעודד באופן מיוחד את אלה שתרומתם הסגולית לצמיחה הכלכלית גבוהה.

הסכמה ש"להיות יהודי טוב זה לדאוג ליהודים אחרים" בחיתוך עם עמדות עיקריות בנושא חוק השבות⁴

סיוע בתחום הבריאות הוא מהלך מסובך לישראל, בוודאי כאשר מדובר בסיוע במדינות שיש בהן מערכת בריאות מפותחת, ובתקופה שבה ישראל עצמה מותחת את יכולותיה בתחום זה כדי לספק את הצרכים של האוכלוסייה המקומית. עם זאת, ניתן לשקול אפשרות לסיוע משני טעמים ובשני אופנים. האחד - סיוע סמלי, שיבטא את שאיפתה של ישראל לערבות הדדית. השני - סיוע חירום מוגבל בהיקפו לקהילות יהודיות במדינות שבהן מערכת הבריאות לא עומדת בעומס. סיוע זה יכול להתבטא במשלוח של יועצים (רופאים, עובדים סוציאליים), או של ציוד (תרופות, מסכות וכדומה).

סיוע כלכלי לקהילות שמשאביהן התכלו. כאמור, גם זה אינו מהלך פשוט בתנאים שבהם גם ישראל עצמה נאלצת להתמודד עם דילמות קשות בתחום הקצאת המשאבים, אולם הוא יכול להתממש בהיקף מוגבל ביחס לקהילות שנפגעו קשה במיוחד. סקרים בנושא זה העלו כי כמחצית מהציבור היהודי בישראל תומך בסיוע לקהילות (48%) אך במקביל גילה כי רק

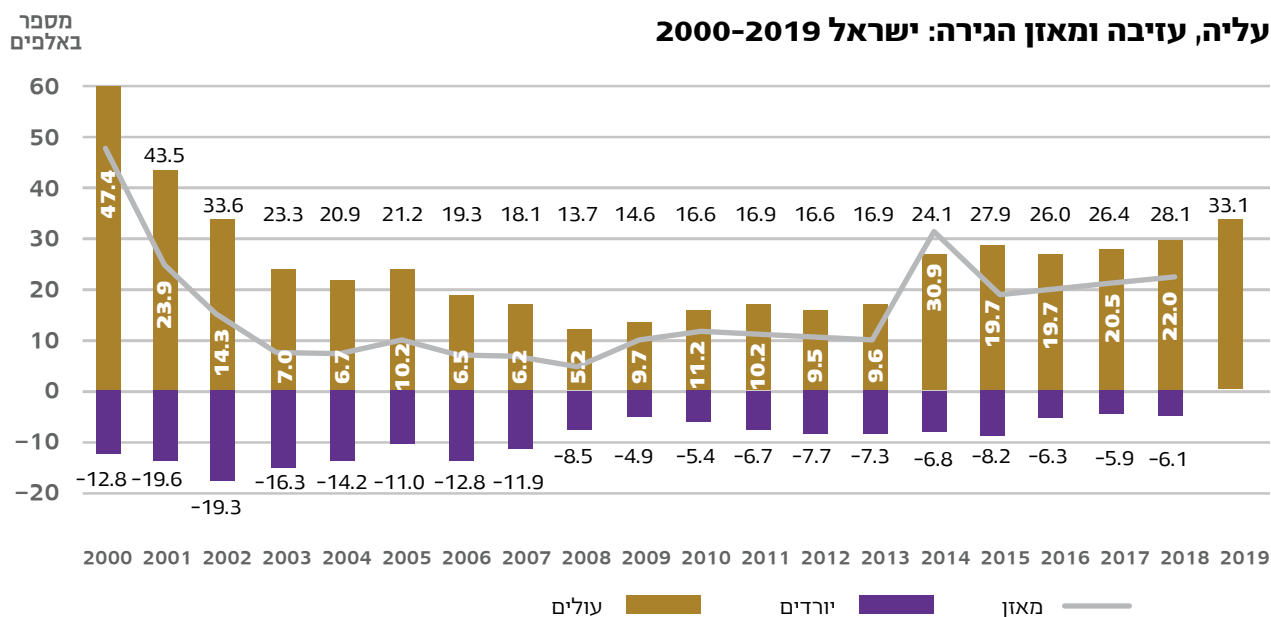
סיוע לקהילות: מגפת הקורונה הביאה חלק מהקהילות היהודיות בתפוצות למשבר או לסף משבר מכמה טעמים עיקריים. האחד - שיעור הידבקות גבוה ותמותה נרחבת. השני - פגיעה במוסדות הקהילה ובמשאביה, שמקשה על המשך אספקת שירותים לחברי הקהילה. השלישי - פגיעה בביטחון היהודים בשל התגברות המתח החברתי. בהקשר לשלושה גורמי משבר אלה ישראל נדרשת לבדוק האם וכיצד ביכולתה לסייע לקהילות ולשפר את מצבן, וכמובן, האם ועד כמה מוטלת עליה החובה לעשות זאת. אופני הסיוע האפשריים אינם רבים.

היתר ואף **עידוד של עלייה** הוא היבט אחד של סיוע, שיש בו מידה של פתרון לבעיה השלישית (התנכלות ליהודים), אך אינו תורם לפתרון הבעיה הראשונה (בריאות) והשנייה (כלכלה). למעשה, התסריט הסביר הוא שעידוד עלייה יביא דווקא לפגיעה כלכלית נוספת בקהילה, שתאבד משפחות ומשאבים, בעיקר אם ישראל תעודד צעירים משכילים לעלות.

באופן המצדיק סיוע כלכלי מבחוץ. ישראל והקהילה המאורגנת אינן צריכות לשאוף להצלתו של כל מוסד יהודי במצוקה כלכלית, אלא לוודא שמשאביהן ניתנים למוסדות שיש סיבה מובהקת להציל אותם, ושיש תכלית ברורה והכרחית לפעילות שלהם. משבר כלכלי מייצר הזדמנות להתניה של סיוע כלכלי נדרש ברפורמות שזמן הגיע אך לא נערכו עד כה.

כשליש מהישראלים היו תורמים מכיסם למהלך כזה (32%)⁵. מהלך כזה יהיה נכון יותר לנהל כשותפות של ישראל ושל קהילות חזקות אחרות בתפוצות לסיוע לקהילות חלשות ונוקקות. אם ישראל רוצה לעשות מהלך כזה, ראוי שייקח בחשבון את השאלה האם אין בקהילה עצמה מי שיכולים לגייס משאבים להצלתה, וכן את השאלה האם מוסדות הקהילה מתנהלים

עליה, עזיבה ומאזן הגירה: ישראל 2000-2019

יחסי יהודים לא יהודים

על יהודים - הרביעי - תדמית היהודים כקבוצה עשויה להיות מושפעת מפעילות של יחידים וקבוצות בתקופת המגפה, בין אם לשלילה (היהודים אינם מקפידים על שמירת הכללים ופוגעים בשאר האוכלוסייה), אבל בהחלט גם לחיוב. העם היהודי יכול להבליט בתקופה כזאת את מחויבותו למלחמה המשותפת של כלל האנושות בנגיף, בתרומות כספיות, התנדבות, פיתוחים טכנולוגיים ורפואיים ועוד. החמישי - האופן שבו פעולותיה של ישראל כמדינה המתמודדת עם המשבר מקרינות על תדמית היהודים. כך, הן בהקשר

משבר המגפה עשוי להשפיע בדרכים שונות גם על יחסי יהודים ולא יהודים. כמה גורמים עיקריים יניעו השפעות כאלה. האחד - משברים חברתיים וכלכליים שיש בהם סכנת הקצנה כללית של החברה. הניסיון מלמד כי חברות במצב של מתח וקיטוב לעיתים אינן ידידותיות ליהודים. השני - בשל המשבר, תיתכן הקצנה של קבוצות אוכלוסייה ספציפיות שאינן אוהדות ליהודים, העולות לנצל את המגפה כדי לצבור אוהדים. השלישי - קושי שלטוני במדינות השרויות במשבר להפנות משאבים פוליטיים וכלכליים להגנה

להתמודדות פנימה, והן בהקשר לסיוע החוצה (כאמור, בפיתוח המצאות, טכנולוגיה, תרומות לקהילות נזקקות ועוד).

להלן כמה מהסוגיות שמקבלי החלטות בעם היהודי צריכים לעסוק בהן בהקשרים אלה:

אנטישמיות: התגברות בממדי תופעת האנטישמיות ניכרה במקומות שונים כבר בשנים שבטרם המשבר, והחלה לשחוק את התחושה, שרווחה בקבוצות יהודיות מסוימות, שמדובר בתופעה שהיא נחלת העבר. ניסיון היסטורי רב שנים מלמד שמשברים חברתיים, פוליטיים וכלכליים, כולל כאלה שמחולל עיקרי שלהם הוא מגפה, מספקים לה כר נרחב להתפשטות של שנאת יהודים. בהתאם, אם המשבר ימשך, וככל שיתברר שתוצאותיו החברתיות והכלכליות חמורות, על הקהילות היהודיות להיערך לתקופה של עליה משמעותית בתופעות האנטישמיות. היערכות זו צריכה לכלול מגוון של כלים: אמצעי הגנה פרו אקטיביים, גיבוש קואליציות עם קבוצות אחרות, פעולה משותפת עם זרועות אכיפת החוק השונות, פעולת שתדלנות של ארגונים ואישים הקרובים לשלטון, חיזוק תחושת השותפות הקהילתית, אמצעי חירום לתגובה והתמודדות עם טראומה, ועוד.

תפקידה של ישראל בהקשר לתופעה זו כולל שלושה סעיפים עיקריים. הראשון - שיפור היכולת לקלוט יהודים ולשמש להם כמקלט במקרה שייאלצו, או ירצו, לעזוב את המדינות שהם מתגוררים בהם. השני - שיתוף פעולה עם קהילות היהודים בתפוצות והארגונים המייצגים את האינטרסים שלהם. ישראל צריכה לקחת בחשבון שליהודים בתפוצות יש הבנה טובה יותר של סביבתם ושל הכלים העומדים לרשותם, ועל כן מוטב שתפעל בתיאום עם יהודים אלה ככל שניתן (כולל, במקרים משמעותיים, לשקול פגיעה מסוימת באינטרס הישראלי הישיר לטובת מלחמה באנטישמיות). השלישי - פעילות סמויה וגלויה לשמירה על קהילות יהודיות

בהפעלת הזרועות השונות שיש למדינה יכולת להפעיל, בתחומים כמו מודיעין, חקירות, אבטחה וכדומה. בזירה זו עשויים להיות מקרים שבהם ישראל תבחר, מסיבות של חשאיות, שלא לתאם את פעולותיה עם הקהילות היהודיות. גם ישראל צריכה להיערך לתקופה ארוכה של פעילות כזאת, ולוודא שמוסדותיה ערוכים ברמה הארגונית לקיים אותה באופן שוטף.

סיוע לאחרים: הקהילות היהודיות בתפוצות, וגם ישראל (ואפשר, אולי רצוי גם במסגרת של שיתופי פעולה), צריכות למצוא דרך להבליט את הסיוע של יהודים לקבוצות ובודדים הנקלעים למשבר. יהודים כמובן משתתפים בפעילות תומכת כל העת, בתרומות ובהתנדבות, אך בתקופת משבר חשוב שהפעילות תעשה, וגם תדגיש את הקשר לקהילה היהודית. פעילות בשם הקהילה מתבקשת קודם כל מטעמים עקרוניים של הצורך לתרום לקבוצות חלשות יותר ולהפיגן הזדהות עם כלל האנושות בתקופת משבר. פעילות כזו גם תסייע בשיפור תדמיתה של הקהילה היהודית בתקופה מתוחה, ותקל על מציאת שותפים לקואליציות במקרה של התנכלות ליהודים.

ישראל יכולה וצריכה לנצל את תקופת המשבר כדי לשפר את יחסיה עם מדינות וקבוצות שיש ביכולתן להגיש להן עזרה. כמובן, בתקופה שבה המשאבים מועטים והצרכים דחופים, יש לשקול בקפדנות מתי ניתן ומתי לא ניתן לסיע לאחרים (עניי עירך קודמים). אולם ברור כי לעיתים במחיר שאינו גבוה ניתן להגיש סיוע שתועלתו רבה, ושאת הדיווידנד ממנו אפשר יהיה לקצור לטווח ארוך. מכיוון שכך, החלטות בנושאים הנוגעים לסיוע למדינות וקבוצות אחרות בתקופת המשבר צריכות להיות בטיפול של גוף מתכלל, כמו המטה לביטחון לאומי, ולא להישקל בגופים שטוח השיקולים שלהם מוגבל לזירה ספציפית (אוצר, בריאות, נושאים אסטרטגיים וכדומה).

גרמניה	בריטניה	צרפת	ארה"ב	מגמה	אנטישמיות במערב אירופה ובארה"ב
16 (27) ⁹	36 (39) ⁸	17 (37) ⁷	10	▼	בעלי דעות אנטישמיות (%) ⁶
70 (62)	58 (54)	49 (83)	-	▲	בעלי דעות אנטישמיות, בקרב מוסלמים (%) ¹⁰
+13	+7	+27	+12	▲	עלייה/ירידה בתקריות (%)
98	157	151	61	▲	תקיפות אלימות
[62]	[124]	[183]	[39]		
2,000 [1,770]	1,805 [1,690]	687 [541]	2,107 [1,879]	▲	סך כל התקריות (אלימות קיצונית, תקיפות, נזקים, חילול קדושה ואיומים)
17.2 [15.3]	6.2 [5.8]	1.5 [1.2]	0.37 [0.33]	▲	שיעור התקיפות לכל 1,000 יהודים
85 (40)	75 (48)	95 (86)	37 (76)	▲	האנטישמיות היא בעיה גדולה מאוד או בעיה גדולה למדי (%)
44 (25)	29 (18)	44 (46) ¹¹	-	▲	שקלו הגירה משום שאינם חשים שהם בטוחים בארצם (%)
35 (28)	68 (37)	35 (20)	8	▲	נמנעים ממקומות בשכונתם משום שלא ירגישו בטוחים שם בתור יהודים (%)

הערה: המספרים ללא סוגריים הם נתונים משנת 2019/2020. המספרים שבסוגריים מרובעים הם נתונים משנת 2018. המספרים בסוגריים משקפים את הנתונים האחרונים שיש בנמצא.

החרדים במבחן המגפה

לכללי התנהגות הנדרשים בזמן המגפה ניכר בקהילה זו. מוסדות חינוך ובתי כנסת (בעיקר של האורתודוקסיה החרדית אך לא רק שלה), איחרו להתפזר וכך אפשרו הדבקה מסיבית של חברים בקהילה. מנהיגים, ובהם רבנים בולטים, איחרו לזהות את ההכרח לפעול על פי הנחיית השלטונות האזרחיים. התוצאה הייתה פגיעה קשה בבריאות (עד כדי אובדן חיים) ובאורחות חיים, וגם בתדמית הקהילה בעיני יהודים ולא יהודים.

מצב דברים זה מחייב הן את הקהילה עצמה ואת ראשיה להתארגנות מחדש, כפי שכמה מהם הודו לאחר מעשה (בלט בכך שר הפנים אריה דרעי בראיון לעיתון כיכר השבת). הוא מחייב גם את שאר מוסדות ההנהגה של

האורתודוקסיה החרדית היא אמנם קבוצת מיעוט מקרב כלל היהודים, אך חשיבותה עולה על גודלה המספרי מכמה טעמים: ילודה גבוהה, רמת מעורבות גבוהה בחיים יהודיים, רמת אוריינות יהודית גבוהה, קשר חזק ויציב למסורת ולעם היהודי. בכל אלה, קהילה זו עולה על קהילות שאינן אורתודוקסיות. עם זאת, משבר הקורונה חשף גם חולשות משמעותיות במבנה הקהילה ובנוהגיה. למעשה, ההצדקה לכתיבת פרק נפרד בסקירה זו המיוחד לקהילה החרדית היא ששיעור הנפגעים מהמגפה בקרבה, הן בישראל והן בשאר מדינות העולם, עלה בהרבה על שיעור הנפגעים מקרב קהילות אחרות, יהודיות ולא יהודיות. בין השאר, משום שהקושי להסתגל

העם היהודי, ממשלת ישראל והארגונים בתפוצות, לבחינה מחודשת של מערכת הקשרים בין העולם הלא אורתודוכסי לבין העולם החרדי. להלן כמה היבטים שראוי לבחון לאור השלכותיה של המגפה על הקהילה החרדית:

יחסי חרדים - הנהגה אזרחית: הקהילה החרדית מצטיינת בניהול מדיניות חברתית. מדיניות זו מחייבת גבולות קשיחים של התנהגות ואורח חיים בקהילה, שימורם ותחזוקתם. הקהילה מצטיינת גם בהפעלת כוח, בעיקר פוליטי-אלקטורלי, לקבלת תקציבים והטבות נוספות. ניהול זה היה עמיד גם מול טענות שהוא סותר את המציאות הדמוגרפית, הכלכלית והביטחונית של העולם המודרני. מה שהחרדים נדרשו לעשות נוכח הקורונה היה לזוטר על הרגלים שהם חלק משמעותי בזהותם הקולקטיבית. הם לא נדרשו לוותר על ההלכה, שהרי ההלכה עצמה קובעת שפיקוח נפש דוחה את שאר המצוות. ואכן, ברגע שחלחלה ההכרה שאכן מדובר בפיקוח הנפש, גדולי הרבנים פסקו שיש לציית בקפידה להוראות הממשלה. הבעיה הייתה בתפר הזמן עד שמנהיגי הקהילה הבינו שמדובר בפיקוח נפש. עד לנקודה זו, רובם הניחו שההנחיות הן מתקפה נוספת על הזהות הקולקטיבית שלהם ולכן הגיבו בדרכים הרגילות עבורם במאבק לשימור הזהות.

מאפיין מרכזי וחשוב של העולם האורתודוכסי החרדי הוא התבדלות מהעולם האזרחי. מאפיין זה נוגע למהות התפיסה החינוכית והקהילתית של קבוצה זו, והוא המאפשר ליהדות החרדית לחנך דור של צעירים הממשיכים בדרכו של הדור הקודם. בשעת המשבר הבריאותי נחשף הקושי להבחין בצורך הדחוף להוריד את גובה הגדר החוצצת בין העולם החרדי לבין השלטון האזרחי, ולקבל, בנסיבות שנוצרו, הנחיות ממנהיגים שסדרי העדיפויות שלהם שונים בעליל מאלה של ההנהגה החרדית. הקושי במעבר חד מסוג זה מובן, כאשר הנהגה אזרחית מנחה לסגור את הישיבות, מנהיגי הקבוצה חושדים, ובמידה של צדק, שהישיבות

אינן חשובות בעיני ההנהגה האזרחית כפי שהן חשובות בעיני ההנהגה הרבנית. חשד זה מוביל להנחה שההנחיה ניתנה בקלות דעת, וללא הבנה עמוקה של השלכותיה, ואשר על כן, אין לשמוע לה ללא שיקול דעת נוסף שיארוך זמן נוסף. אלא שבנסיבות המגפה, זמן נוסף זה חולל משבר חמור של הדבקה שתוצאותיה חולי ואף מוות.

לנוכח תוצאות האירוע אפשר לקבוע כי **נדרשת התאמה מחודשת של יחסי ההנהגה הרבנית-חרדית עם השלטון האזרחי**, באופן שיאפשר זיהוי מהיר של משברים המחייבים שינוי חד של סדרי עדיפויות והשעיה, לפחות לזמן מה, של יחסי האי-אמון המובנים בין החרדים לבין העולם הלא חרדי. מועמדים המתאימים ביותר למסד התאמה זו הם נציגי הציבור החרדים, שמצד אחד שותפים בשלטון האזרחי (גם אם אינם תמיד מקבלים את סדרי העדיפויות האידיאולוגיים שלו), ומצד שני זוכים לאמון בקהילה החרדית שאינה מורגלת בדיאלוג יומיומי נטול חשדות עם המוסדות האזרחיים. על נציגי ציבור אלה מוטלת חובה למצוא דרך להתנעה מהירה של הליכי חירום בקרב קהילתם, כולל שכנוע של הרבנים והמנהיגים הרוחניים לפעול במהירות על פי חוות הדעת המועברת אליהם. מוסדות שלטון אזרחיים (בעיקר בישראל, אך ניתן למצוא הקבלות לעניין זה גם במוסדות הקהילה היהודית בתפוצות) יעשו נכון אם ימצאו גם הם דרך לייסד מתכונת לתקשורת חירום עם העולם החרדי, המבודד יחסית מהם. כך, גם במובן הטכני (כיצד לתקשר עם אוכלוסייה שלחלק ניכר ממנה אין מכשירי טלוויזיה או טלפונים חכמים), אך בעיקר במובן המהותי (כיצד לאפשר יחסי אמון במצבי חירום ללא צורך בזמן הסתגלות).

הלכה: ההלכה האורתודוכסית אינה מתעצבת במכוני מדיניות או במוסדות ארגוניים, אלא במהלך מתמשך של שיח רבני רב קולי. לשיח זה כללים משלו, והוא

אינו נענה בקלות ללחצים חיצוניים ישירים, אם כי אין ספק שבקרב מי שמנהלים אותו יש רצון לקיים אותו כשיח רלבנטי לתנאי הסביבה שבהם חיים היהודים. במציאות שנוצרה בחודשים האחרונים, תנאים אלה כוללים גם את הצורך להתקיים בזמן מגפה שהכלי היחיד להתמודדות אתה הוא ריחוק חברתי - כלי שיש בו משום הפרעה מתמדת לאורחות החיים המעוצבים על ידי סדר היום ההלכתי. ממניין התפילה ועד הקהילה הלומדת, מהמשפחה המורחבת היושבת לסדר ועד הקהל הנדרש לסדרי הלוויה ושבעה. הרגלים הלכתיים וחברתיים של הקהילה האורתודוקסית נפגעים באופן חמור מהדרישה לריחוק חברתי, ותובעים מענה שמעוגן לא רק בשיח האפידמיולוגי אלא גם בשיח ההלכתי.

כאמור, גם השיח ההלכתי מחייב שמירה על הנפש. אלא שלא תמיד ברור מה מתחייב לשמירה על הנפש, באילו אזורים, לאיזה טווח זמן. בשלב כתיבת פרק זה אין עדיין ידיעה ודאית מתי וכיצד יסתיים המשבר, אולם יש לקחת בחשבון גם אפשרות שהוא יחייב שינוי באורחות חיים לזמן ארוך, ואולי אפילו באופן קבוע. במקרה כזה, מונח האתגר לפתחם של הרבנים ומנהיגי הקהילות לגבש כלים להתמודדות עם תנאי החיים המשתנים. כך, בנוגע לכללי תפילה ואסיפה, טהרה וחיי משפחה, וכל אלמנט אחר שעשוי להידרש בו איזון מחודש בין הצורך בשמירה על ההלכה כפי שהתעצבה עד כה, ובין ההכרח בשמירה על החיים (שגם הוא כמובן ידון במסגרת השיח ההלכתי).

תדמית: במישור התדמיתי היו למשבר תוצאות בשני מישורים. הראשון, היחסים בין יהודים חרדים ובין יהודים לא חרדים - יחסים שניכרת בהם החרפה של המתיחות הקיימת ממילא בנושאים שונים (פלורליזם, דת ומדינה, היחס למודרנה, השירות בצה"ל ועוד). מדד הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי בודק מדי שנה את היחס לקבוצות שונות באוכלוסייה, והחרדים מדורגים בבדיקה זו באופן עקבי בתחתית סולם "התרומה למדינה" (לא שאינם

תורמים, אלא שישראלים אחרים תופסים אותם כמי שאינם תורמים). הם דורגו במקום נמוך גם בשנה זו, ובשקלול תשובות היהודים והלא יהודים, החרדים הם מי שתרומתם למדינה נתפסת בממוצע כנמוכה ביותר מכלל הקבוצות שנבדקו. זאת ועוד, השנה התברר כי האוכלוסייה החילונית בישראל סבורה שהקבוצה החרדית זוכה ליחס מועדף לעומת קבוצות אחרות. נתונים אלה ונוספים מעידים כי היחס לחרדים בתקופה משברית זו קיבל תפנית שלילית.

המישור השני הוא האופן שבו מקרינה התנהלות החברה החרדית על היחס לכלל היהודים. בשל היותה קבוצה הבולטת בלבושה ובאורחותיה, ועל כן מזוהה במובהק כקבוצה יהודית, יש להתנהלותה של הקבוצה החרדית השלכות גם על יהודים שאינם חרדים. עובדה זו ניכרה היטב בתקרית קשה, שבה מתח ראש העיר ניו יורק ביקורת על התנהלות "הקהילה היהודית" בעקבות הלוויה חרדית שנערכה בניגוד לכללים. ביקורת זו זכתה למענה חריף מארגונים ואישים יהודים, חרדים ולא חרדים, ובעקבותיו הבהיר ראש העיר את דבריו. אולם קשה היה להתנער מהרושם שיצרה גם כך: כאשר קבוצה שיהודיותה בולטת מפרה את הכללים, מעשיה משפיעים על היחס ליהודים בכללם. מה שכמובן גורר ניכור נוסף בין יהודים ליהודים אחרים, אך עלול להוביל לשינוי לרעה גם בתדמית היהודים כולם.

יהדות פיסית מול דיגיטלית

המסורת היהודית מושתתת על התכנסות של יהודים לפעילות משותפת במרחב אחד. כך בהקשר משפחתי (ליל סדר), קהילתי (תפילה) וחינוכי (לימוד בחברותא). משבר הקורונה אילץ את היהודים לצמצם עד כדי ביטול את ההתכנסות במרחב הפיסי ולעבור להתכנסות במרחב וירטואלי. לפעילות במרחב זה ישנם כמה חסרונות אך גם יתרונות. לאור ההתפתחות הטבעית שהתחוללה בחודשים האחרונים במהלך המשבר יש

לשקול כיצד נכון לעצב את המרחב היהודי גם בשנים ובעשורים הבאים לאור הניסיון שנצבר והאפשרות שהצורך לקיים פעילות וירטואלית ימשך. כמובן, חלק ניכר מהנושאים הנדונים בהקשר זה אינם ייחודיים לזירה היהודית. אפשר לדון בהם גם בהקשר לבתי ספר ואוניברסיטאות, למפגשי מטופלים ומטפלים מסוגים שונים, לקבוצות ספורט וחוגים ועוד. עם זאת, ישנם גם מאפיינים הייחודיים לזירה היהודית, ובהם הצורך לא רק בהתכנסות כדרך המתאימה ביותר למפגש שיש בו ממד אינטימי, אלא גם בטקס משותף הכולל אלמנטים מוחשיים (אי אפשר לאכול מרור וירטואלי, ולא לשבת בסוכה וירטואלית).

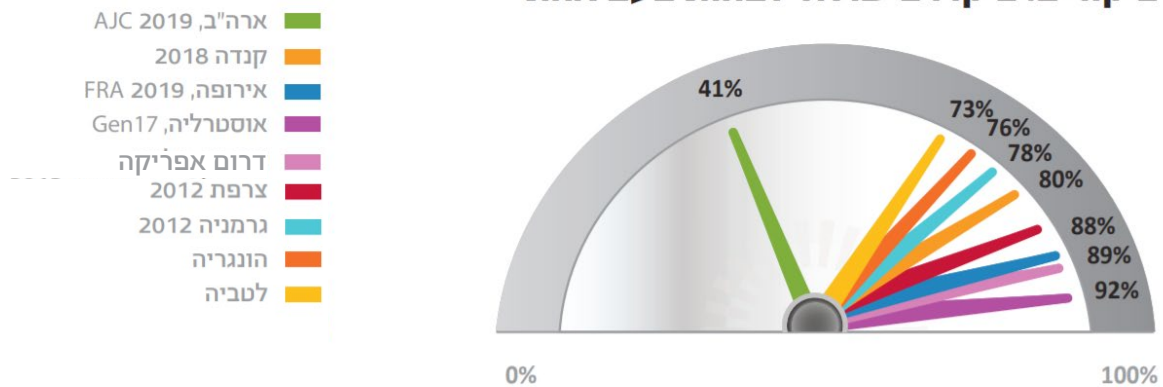
על סמך הניסיון הנצבר עד כה, ולנוכח האפשרות שפעילות דיגיטלית תידרש ואולי אף תורחב בעתיד, להלן כמה מהשיקולים שיש לקחת בחשבון:

מחויבות והשתתפות: פעילות דיגיטלית איננה מייצרת את אותה מחויבות של המרחב הפיסי. קל להתחבר, קל להתנתק, העלות בזמן ובכסף נמוכה, ההשקעה בזמן ובכסף פחות מורגשת. שתי עובדות אלה הן, כמובן, שני צדדים של מטבע אחד. התכנסות במרחב המוחשי קשה יותר לארגון אך מייצרת קהילה ממשית. התכנסות במרחב הדיגיטלי קלה לארגון ומייצרת קשר רופף למדי. בתרגום לשפת העולם היהודי: מעבר מהזירה המוחשית לזירה הדיגיטלית יכולה לסייע בהרחבת מעגל המתעניינים והמשתתפים, מקלה על גיוס קהלים רחבים "לטעום" מהפעילות היהודית ולנסות למצוא בה משמעות, מאפשרת חיבור לצעירים, לרחוקים, למי שלא מרגישים נוח במוסדות קהילה, למי שמבקשים בדיקה זהירה בטרם יתחייבו

לטווח ארוך (או שמבקשים להישאר בגדר טועמים מזדמנים גם בהמשך). בצד יתרונות אלה ניכרים גם החסרונות של קהילה שמחויבותה פחותה, שרמת ההשקעה שלה אינה גבוהה, ושהמחויבות הרגשית שלה נמוכה. הפגיעה בתוכניות תגלית ומסע, שהם מהכלים החינוכיים המשמעותיים ביותר של העם היהודי בעשורים האחרונים, היא דוגמה טובה לכך. אפשר לעשות הרבה דברים ב"זום" אבל שינוי תודעתי מצריך מפגש בין-אישי בלתי אמצעי, כפי שמתרחש בשהייה הממושכת באוטובוס ובפעילות המשותפת של צעירים מישראל ומהתפוצות.

איזון לטווח קצר וארוך: איזון בין יתרונות וחסרונות אלה מתחייב, והוא תוצר של לפחות שני מרכיבים. האחד - המציאות ותכתיביה. בעולם שבו יידרש ריחוק חברתי אין לקהילה היהודית מנוס מהמשך השקעה במרחב הדיגיטלי, בהיותו היחיד שבו אפשר להמשיך ולקיים פעילות שוטפת לקהל גדול. לעומת זאת, בעולם שבו תתאפשר חזרה לשגרה, יוכלו גם הקהילה היהודית ומוסדותיה להתכנס שוב במרחב הפיסי. השני - כיוון מחדש של יחס הפעילות פיסי מול דיגיטלי, בניסיון לנצל את הישגי המשבר בזירה הדיגיטלית כמנוף עשייה לטווח ארוך. מטרתו של כיוון כזה תהיה לאזן בין יתרונותיו של המרחב המוחשי (מחויבות, אינטימיות) לבין אלה של המרחב הדיגיטלי (הרחבת קהלים, חיבור מהיר ופשוט). כאשר מובן שהמסלול הרצוי הוא מהדיגיטלי למוחשי. הדיגיטלי הוא שער הכניסה, והמרחב המאפשר חיבור יומיומי, נגיש ומכיל - אך בעקבותיו בא (ברמות משתנות) גם חיבור למרחב היהודי המוחשי המייצר מחויבות גבוהה יותר.

ביקורים: ביקרו בישראל לפחות פעם אחת

מדד הביקורים בישראל

סקרים המעידים על שינויים ברוב המדינות. היוצאת מן הכלל היא קהילת יהודי דרום אפריקה, ששני מחקרים אודותיה התפרסמו השנה. האחד, בנובמבר 2019 שהתייחס לקהילה בקייפטאון, והשני שהתפרסם במרץ 2020 ומתייחס באופן כללי ליהודים בדרום אפריקה.

לפי הנתונים רוב גדול מקרב יהודי דרום אפריקה ביקרו את ישראל לפחות פעם אחת (89%). 21% מהמשיבים ביוהנסבורג, ביקרו בישראל למעלה מ-10 פעמים, בהשוואה ל-15% בקייפטאון, ו-10% בדרבן.

בהערכה השנתית לשנת 2019 הצגנו לראשונה את מדד הביקורים בישראל. כפי שצוין, שאלת הביקורים בישראל משמשת כאומדן לתחושת הקרבה ישראל-תפוצות. הנחת המוצא היא שכל שתחושת הקרבה גבוהה יותר, כך הרצון לבחור בישראל כיעד לביקור ולבוא אליה לפחות פעם אחת במהלך החיים גדל. אחד השינויים העיקריים בעולם היהודי בתקופת הקורונה הוא הבלימה הכמעט מוחלטת של ביקורי יהודים בישראל.

במרבית המדינות, אין שינוי בנתוני המדד מאחר ומאז הצגת הנתונים בשנה שעברה, לא יצאו

- .11 אחוז היהודים הצרפתים השוקלים הגירה ירד מאז הסקר של שנת 2012. במהלך תקופה זו, יותר מ-25 אלף יהודים צרפתיים (7.5% מכלל יהודי צרפת) העתיקו את מושבם לישראל, ועוד כמה רבבות היגרו לארצות אחרות.
- .12 צמיחת הקהילות החרדיות בתפוצות, שלמה פישר וג'ון רסקיי, המכון למדיניות העם היהודי, 2020
- .13 מעריב, שמואל רוזנר, 3 באפריל, 2020.
- .14 מדד הפלורליזם 2020, המכון למדיניות העם היהודי.
- .15 אריה דרעי: 70% מחולי הקורונה בישראל הם חרדים, צריך חשבון נפש, ערוץ 7, 10 במאי, 2020.
- .16 Survey of the Affiliated Cape Town Jewish 2019 Community, Kaplan Centre for Jewish Studies, University of Cape Town, November 2019
- .17 http://www.kaplancentre.uct.ac.za/sites/default/files/image_tool/images/151/2019/2019-11-27_CTJCS.pdf
- .18 Graham David. "The Jewish of South Africa in 2019: Identity, Community, Society, Demography," JPR, March 2020
- .1 Coronavirus Sparks Rise in Anti-Semitic Sentiment, Researchers Say, Wall Street Journal, April 20, 2020
- .2 Anti-Semitic Incidents Surged in 2019, Report Says, New York Times, May 12, 2020
- .3 נתונים מתוך סקרי #יהדותישראלית וסקר הפלורליזם 2020 של המכון למדיניות העם היהודי.
- .4 נתונים מתוך סקרי #יהדותישראלית וסקר הפלורליזם 2020 של המכון למדיניות העם היהודי.
- .5 סקר ארגון גשר. ראו מעריב, 13 במאי, 2020.
- .6 הליגה נגד השמצה, מדד אנטישמיות, (ADL Global 100 2015) תקציר מנהלים [/http://global100.adl.org](http://global100.adl.org)
- .7 סקר IFOP כנ"ל.
- .8 אנטישמיות בבריטניה כיום. מחקר גישות כלפי יהודים וישראל
Staetsky, L. D., Antisemitism in contemporary Great Britain A study of attitudes towards Jews and Israel, JPR, September 2017. 'Antisemitism in contemporary Great Britain: A study of attitudes towards Jews and Israel
- .9 Bericht des Unabhängigen Expertenkreises Antisemitismus, German Parliament, April 2017. <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/119/1811970.pdf>
- .10 ראה ADL 2015. ראה גם ראה גם קופמנט, רואוד, "פונדמנטליזם ועוינות כלפי קבוצה חיצונית בין מהגרים מוסלמיים לבין נוצרים ילידי אירופה במערב אירופה". WZB. Berlin Social Science Center, WZB Mitteilungen, December 2013

